

**בחינת דברים של
טעם לסילוק וחסרון
המצוה במנין
הרמב"ם ז"ל**

בחינת דברים של טעם לסלוק וחסרון המצוה במנינו של הרמב"ם ז"ל

בעזר צור ישועתי אבחון ואנסה את כחי הדל בתורה לתן טעם ק"ג למה לא מנאה רבינו למצוה זו במנינו.

אחרי אשר זיכני השי"ת להוכיח בארבעה עשר מענות ברורים, שדברי הרמב"ן במצות עשה זו הם אמת וצדק, שמצות הישיבה והדירה בארץ ישראל היא מצוה דלדורות, והיא היא מצות "וישבתם בה" הנאמר בתורה, וכי דברי הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל אף שגם דבריו הקדושים בודאי נכוחים וישרים הם בכל מקום, אך במצוה זו במחילת כבוד קדושת תורתו לא קלע אל המטרה, יען לפי דבריו תהיה המצוה הזאת היום בטלה ומבוטלה – לדעת הרמב"ם – מעיקרה ואפילו מצוה דרבנן איננה, וכאשר הראינו בעניותנו הלא מוכח בבירור שגם הרמב"ם סובר שהיא מצוה עשה דאורייתא, ומה שלא מנאה בתוך המנין דתרי"ג מצות, מי יוכל לבוא בסודו כי יש אשר הוא מסוד ה' ליראיו, אולם בכל זאת נראה לי הדל בשכל למצוא בזה ענין מדעי בדרך הרעיון ההגייוני אשר יסודתו בהררי ההלכה של כללי שרשי מנין המצות, שלפיהו באמת אין למנות מצות הישיבה והדירה בארץ ישראל דוקא, בין מנין יתר כל המצות.

התורה כולה מיוחסת רק לארץ ישראל

ואומר: על פי הידוע מה שכתב רבנו הרמב"ן ז"ל בפירושו על התורה בכמה מקומות, דעיקר חוקי התורה אף שיש מהן שהן חובת הגוף ונוהגות גם בחו"ל, מכל מקום בעיקרן מתייחסות הן לארץ ישראל בלבד, כמו שהשם יתעלה אף שהוא אדון העולם הכללי, מכל מקום נקרא ביחוד אלקי הארץ הזאת דוקא, (יעוין בראשית כג, כוה, כח, כא; לג, ויקרא יח, כה; במדבר לג, דברים לא, טז). וראיתי מביא את תמצית דבריו ז"ל אלה, הגאון הנצי"ב זצלה"ה מוולוז'ין בהסכמתו לספר אהבת חסד (ווארשא תרמח) בזה הלשון: "חוקי התורה, אפילו מצות שאינן תלויים בארץ ונוהג אפילו בחו"ל, מכל מקום מיוחדות הנה בארץ ישראל יותר, ומשום הכי נקראת, תורת אלקי הארץ, כמש"כ הרמב"ן בפ' תולדות ובעוד כמה מקומות" עכ"ל, והיינו שהתורה ומצותיה

ק"ג ואתכבד להודיע מראש לפני קהל הקוראים, כי לא אשגה לאמר זאת בדרך ההחלט, ולחשוב באמת שזהו הטעם האמיתי של הרמב"ם, כי אם בדרך ההשערה אומר כן, וכיונתי בזה רק להראות מה חובת החובב האמיתי דורשת ממנו, כי לוא היתה חבת ארץ הקודש אצל הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל בוערת כבלבו הטהור של רבנו הרמב"ן ז"ל, אזי היה חותר למצוא טעם אחר מספיק, שלא יכריח אותנו בשבילו להוציא את המצוה מכלל מצוה לגמרי, (ולזה רמזתי לעיל סוף מענה ו' ובהערה מט שם), ועל כן מי מן הקוראים שלא ימצא הטעם הזה חן בעיניו יואל נא הוא במחילת כבוד תורתו ליתן טעם אחר במקומו, שיהיה מוסכם עם פרטי יסודות הכללים של י"ד השרשים שבספר המצות, ואז יודו לו כל ישרי לב, ואני הדל אשיב אז את דברי אלה אלי ואסירה ממקומם מכל וכל.

בפרטיותן, מתיחסות הנה רק לארץ ישראל. והוא לענ"ד על פי מה שאמרו ז"ל מפורש בספרי (ריש פ' עקב) וז"ל "וראש עפרות תבל... זו ארץ ישראל... למה נקרא שמה תבל? על שם תבלין שבתוכה זו תורה, שנאמר (איכה ב,ט) בגוים אין תורה, מכאן שהתורה בארץ ישראל" עכ"ד. וכן אנו מוצאין להם ז"ל בעוד כמה מקומות, עיין ילקוט תהלים (רמז תתסב) "דרשו ה' ועוזו... אמר ר' יוסי בר חלפתא לר' ישמעאל בריה, מבקש אתה לראות את השכינה בעולם הזה, עסוק בתורה בארץ ישראל", וכן בילקוט שיר השירים (רמז תתקפח) "שלחך פרדס רמונים... באר מים חיים זו תורה של ארץ ישראל" עכ"ד. (פי' כי תורת ארץ ישראל לצד שהיא היא הבאר הנוזלי המקורי, על כן אך מימיה הם המים החיים האמיתיים של תורה) מכל זה ומאשר נוסף עוד להביא מקורים מדבריהם ז"ל, נראה שבעיקרה תתייחס כל התורה כולה אך לארץ ישראל, וכן כביכול הקב"ה מייחס את עצמו בתורתו, שהוא האלוה של הארץ הזאת בפרטות. ואיתא בספר חסידים (סימן קיז) "ישראל ששומע שאומרים עליו, שהוא עובד כוכבים, צריך לאמר יהודי אני. מנלן? ממש רבנו ע"ה, שכשאמר לפניו, רבנו של עולם, יכנסו עצמותי בארץ ישראל... כיוסף... אמר לו, יוסף הודה בארצו, שאמר "מארץ העברים אני" ואתה לא הודית בארצך, ששמעת אומרים עליך "איש מצרי הצילנו ואתה שומע ושותק" עכ"ד. והוא על פי המדרש רבה (דברים פ"ב אות ה), והרי שהבין החסיד ז"ל בהתנכרות לארץ ישראל כהתנכרות הבר ישראל לחשבו לעובד כוכבים, ושיער את ערך הודאת האיש הישראלי ביחוסו לארץ ישראל, כהודאתו היותו יהודי, ונמצא אפוא שהמתכחש לארץ ישראל כסבורין עליו שהוא עכו"ם, והמודה בה מודה בעצמו שהוא יהודי. והנה אמרו שכל הכופר בעכו"ם נקרא יהודי, וגם אמרו על זה (קדושין מ.א) שהוא כמודה בכל התורה כולה, ואם כן מבואר כי מודה בארץ ישראל כופר בעכו"ם ונקרא יהודי ומודה בכל התורה, ועל פי כל זה נבוא אל הטעם.

ישיבת ארץ ישראל היא מצוה כללית

דהנה שורש הרביעי מי"ד השרשים שקבעם רבנו הרמב"ם למנות על פיהם את כל המצות הוא "שלא למנות צוויים הכוללים כל התורה כולה" ונראה לענ"ד לאמר דאולי לדעת רבנו ז"ל מצות הדירה בארץ ישראל היא באמת מצוה שכוללת בתכליתה כל התורה כולה, דמאחר שאמרו בה, שהדר בה כמי שיש לו אלוהה והיוצא ממנה כאלו עובד עבודת כוכבים ומזלות חס וחלילה, ועל פי גירסת הילקוט (תורה תרסו ושמואל א קלט) "כל מי שאינו דר בארץ ישראל לא קבל עליו עול מלכות שמים", וגם אמרו (ע"ז ת.א) "ישראל שבחו"ל עובדי עבודת כוכבים...", מכל זה אנו למדין שהיושב בארץ ישראל, ישיבתו תעיד עליו שהוא העובד האלקים באמת, ואם

כן תהיה דירת ארץ ישראל המחאה היותר גלויה והכפירה נגד עבודת כוכבים ומזלות^{קנ}, שעל כעין זה אמרו (ספרי שלח פסקא לג, ובש"ס נדרים כה,א, וקדושין מא,א ועוד) "כל הכופר בעבודת כוכבים ומזלות מודה בכל התורה כולה", ולשון רבנו על זה (הל' עכו"ם פ"ב ה"ד) "מודה בכל התורה כולה ובכל הנביאים ובכל מדה שנצטוו הנביאים מאדם ועד סוף העולם והוא עיקר כל המצות כולן" עכ"ל. וממילא אחרי שהניגוד נגד עכו"ם הוא הוא הקו המכריע לצד קיומה של כל התורה והוא עיקר כל המצות כולן, לפי זה הלא כמו כן הם דירת ארץ ישראל ודירת חו"ל גם כן בגדר זה ובבחינה זו עצמה, דמאחר שדירתה של זו היא כעבודת כוכבים ומזלות וזו הפך זה, אם כן ממילא שדירת ארץ ישראל היא הודאת כל התורה ועיקר כל המצות. ולכן אנו מוצאין שכך אמרו גם לענין מצות חלה "שמצותה אינה רק כי אם בארץ ישראל לבד" (לשון רבנו בספר המצוות מ"ע קלג) ואמרו במדרש רבה (ויקרא פט"ו אות ו) "למה נסמכה פרשת חלה לפרשת עבודת כוכבים ומזלות? לומר לך שכל המקיים מצות חלה כאילו ביטל עבודת כוכבים ומזלות, וכל המבטל מצות חלה כאילו קיים עכו"ם"^{קנד} עד כאן לשון

קנד ועל כן יש שנויים בדיני עבודת כוכבים ומזלות דבארץ ישראל חמיר טפי מבחו"ל, כמו (היד החזקה הל' עכו"ם פ"ז ה"א) "בארץ ישראל מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מכל ארצנו, אבל בחו"ל אין אנו מצווין לרדוף אחריה, וכן (שם פ"ט ה"א) "שלשה ימים לפני חגם... במה דברים אמורים, בארץ ישראל, אבל בשאר ארצות אינו אסור אלא יום חגם בלבד", ודין זה נפסק להלכתא בזמן הזה (טור י"ד קמח), ולכן מצינו שאמרו חז"ל (גיטין פח,א) "לא חרבה ארץ ישראל עד שעבדו בה שבעה בתי דינים עכו"ם..." (רש"י, דמהיאת שעתא קרי חורבן) והוא לפי שהיא היא הניגוד היותר בולט נגד עכו"ם, והיינו שהיא כללות קיום התורה ככתוב בפנים, ולכן אמרו (ע"ז מה,ב) "גידועי עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל", והוא לטעם המבואר מפני שלא מן השם הוא זה לעסוק בכבוש ארץ ישראל כל זמן שהעבודה זרה עומדת ולא נגרעה, בעוד שעסק הכבוש הוא המוחה והניגוד היותר גלוי נגד התקומה הזאת, ויעוין ספר המצוות מ"ע קפה.

וענין זה מדאתא לידי, אומר בו מלתא זוטרא ממה שעולה ברעיוני בדרך הדרש לפי עניות דעתי, והוא דעל פי זה נבין בטוב טעם היטב מה שאמרו חז"ל (קדושין ט-מ) דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, אבל בעכו"ם תצורף גם המחשבה, מדנאמר בה (יחזקאל יד,ה) "למען תפש את בית ישראל בלבם...", דהנה אמרו (סנהדרין לח,א-ב) בבריאת אדם הראשון (שיצירתו כוללת כל בריאת מין האנושי) (יעוין מדרש רבה פ' תשא פ"מ אות ג' ותנחומא ס"ז סי' י"ב, ויעוין גם ילקוט בראשית (סוף רמז יז) שהשוו חז"ל ערכו של אדם הראשון לציור כללות האומה כולה, ע"ש). שהוצבר עפרו מכל הארצות, וראשו מארץ ישראל, על כן בהראש שהוא עיקר חיות האדם (כיומא פה,א וסוטה מה,ב) שם במשכן המוח מקום המחשבה ושהוא ממקור ארץ ישראל, לא תקום ולא תהיה כזאת שתמצא שם מקום למחשבה רעה זו מחשבת עכו"ם חס וחלילה, מפני שאלה השני דברים הם שני הפכים גמורים, שארץ ישראל היא ההפך והניגוד הגמור לעכו"ם, שהיא היא אות תקומת כל התורה ומצותיה עם תחיית כל הלאום וקיום העם העברי, והדבר הרע ההוא היא הריסת כל התורה חלילה, וכפירת כל המצות, ואבדן הגוי כולו חס וחלילה, כדבארנו היטב בדברינו, לכן הקב"ה מצרפה למעשה, וכמה שכתב רבנו הרמב"ן ז"ל במתק לשונו בפ' אחרי (יח,כה) "הארץ שהיא נחלת השם הנכבד... לא תסכול עובדי עבודת כוכבים ומזלות..." וד"ל.

קנה מדי עסקי במקצוע זה דעניני ארץ ישראל, עולה בעניות דעתי לאמר שורש דבר למנהג השם, שיש

המדרש, והרי שאפילו מצוה פרטית שעיקרה אינה אלא בארץ ישראל, גם קיומה היא ביטולה של עכו"ם, ואם כן הלא מתבאר לך, ולכל הפחות נוכל להשכיל מכל זה, שדירתה וישיבתה של ארץ ישראל היא איפוא תקומת כל התורה כולה ועיקרן של כל המצוות כולן.

כל המצוות שייכות במהותן רק לארץ ישראל

ולכן הננו רואים שהרוב היותר גדול מכל התרי"ג מצוות דוקא בהיות ישראל בארץ ישראל, וכן מצינו שמעודם ייחסו ישראל את כל חובת המצוות כולם אך לארץ ישראל, דאיתא במדרש (הובא בתוספות בבא בתרא קיט, ב ד"ה אפילו) על מה שאמרו מקושש זה צלפחד שלשם שמים נתכוון, שהיו אומרים ישראל כיון שנגזר עליהם ממעשה דמרגלים שלא לכנס לארץ ישראל שוב אין אנו חייבין עוד במצוות, עמד וחלל שבת כדי שיהרג ויראו כו', ע"כ. והרי מפורש (שאף שהחלק מן המצוות שחייבן בכל מקום, חובתן אחת היא בין בארץ בין בחו"ל, ולזה מסר צלפחד את נפשו על זה כדי שיראו כו', בכל זאת) רואים אנחנו מזה את הקישור וההתאחדות המושרשת בלב כל ישראל עם תכונת קיום כל התורה והמצוות האין הוא מתייחס אך לארץ ישראל, עד שדימו בנפשם שמבלי ארץ ישראל שוב אינן חייבין עוד במצוות ק"י. וזהו מה שכתב רש"י ז"ל בפסוק "ושמתם את דברי..." (דברים יא, יח) בשם הספרי וז"ל "אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות, הניחו תפילין..." עכ"ל, ולכאורה מהו הרבותא שאומר הספרי בלשון "אף" כו'? ועיין שם דברי רבנו הרמב"ן שכתב על דברי רש"י אלו וז"ל "וכבר כתבתי פי' הענין כי המצוות האלה (פי' תפילין וציצית וכי"ב) חובת הגוף הם ודינם בכל מקום כמו בארץ, אבל יש בו במדרש "עמוק עמוק מי ימצאנו" (לשון כהאריז"ל בהקדמת ס' עץ חיים לרח"ו) ומי יוכל לעמוד בסודו, אף על פי כן מאחר שכתב בזה הלשון "וכבר רמזתי מזה", ומאשר נמצא כמה פעמים בפירושו על התורה, שרמז שהתורה כולה עם כל המצוות עיקר יחוסן בערך יקרת קדושתן בארץ ישראל הוא דוקא, על כן נראה לענ"ד שכוונת רבנו כאן גם כן כך היא, דהיינו שהמצוות הללו אף שבמה שנוגע לדינא ולהלכה למעשה, מצוות דחובת הגוף הן וחייבן בכל מקום כמו בארץ ישראל (כגמרא קדושין לח, ב) אבל יש בו במדרש הזה (פי' בהספרי) סוד עמוק, והוא שעל פי התוך הפנימי והרוח ההסכמי של תורה, מתייחסים כל מעשה המצוות לארץ ישראל לבדה דוקא, ולכן דרשו חז"ל היטב ואמרו "אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות..." וד"ל, מפני שכל המצוות בכללן של ארץ

שקורין לקופת ארץ ישראל "מעוה חלה" והוא לצד שקיום שתי המצוות הללו, מצות חלה ומצות ישיבת ארץ ישראל, שתייהן הן המחאות נגד עכו"ם, שקיומה של זו ביטולה של זו.

קנו וז"ל הרב בעל שבט מוסר בספר מדרש אליהו (דרוש א) "ולמדנו שהאבות לא היה חיוב עליהם בקיום המצוות רק בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ" (משם הרמב"ן ז"ל).

ישראל הם, ועל כן אמרו (ברכות נז,א) "הרואה ערום בחלום, בבבל עומד בלא חטא, ובארץ ישראל ערום בלא מצות" – והוא היפך גמור, אלא דבאמת מתיחס הפגם והחטא לחו"ל (עי"ש ברש"י) ולארץ ישראל מתיחסות התורה והמצוה, כמו שהקדמנו על פי דברי רבנו הרמב"ן ז"ל שהמצות של כל התורה בכללן נקראו מצות אלקי הארץ. וכן אמרו גם בירושלמי (שביעית ריש פ"ו וקדושין פ"א ה"ח) וז"ל "משגלו יכול יהיו פטורים?" ובספרי (עקב יא,טו, ואולי הוא זה שמביא רש"י) וז"ל "אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל, היו מצוינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים", ע"כ. והרי מפורש שיחס כל המצות וכל תכליתן ביסודן ועיקרן, הם רק כדי שיעשו בארץ ישראל, והוא כנ"ל שעיקר קיום המצות שייכים לארץ ישראל, שכן יעדה השם ב"ה מראשית הבריאה להארץ הזאת, שהיא אך היא תהיה גברת התורה והחכמה, כמה שאמרו במדרש רבה (בראשית פט"ז אות ז) על הפסוק "וזהב הארץ ההיא טוב" – "מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל" עכ"ל. ובמכילתא (בחדש פ"ה) מקשה בזה הלשון "מפני מה לא נתנה תורה בארץ ישראל?" ונותן שם שני טעמים לזה, כדי שלא ליתן פתחון פה ליושבי חו"ל שלא לקבלה כלל, וגם כדי שלא תפול מחלוקת בין השבטים שכל אחד ירצה לזכות במקום שנתנה התורה, עכ"ד. ואם כן הלא מפורש לנו שבעיקרה תתייחס גם נתינתה של כל התורה רק לארץ ישראל, עד שיש לשאול על זה "מפני מה לא נעשה כן?" וגם מן התשובה אנו שומעים כך, דבאמת מהראוי היה להיות כן לולא הטעמים ההם. והנה כי כן הרי היא (ארץ ישראל) התכנית של התורה והחכמה והיא היא עצם התורה ומצותיה, ואם כן מאי שייך למנותה למצוה בפני עצמה בעת שהיא הכן והבסיס של כל המצות כולן?

ישיבת ארץ ישראל כוללת את כל התורה ולא רק שקולה כנגדה

ויהיה אם כן הטעם לסלוק מצות ישיבת הארץ ממנין תרי"ג, שלא כדברי הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל דמשום "שהיא אינה נוהגת לדורות" והיינו שהוא כנגד הכלל שבשרש השלישי (כאשר בארנו), כי אם אדרבה מפני שהיא מצוה יקרה וחביבה כל כך, שהיא כלולה מכל המצות וכוללת כולן, על דרך שכתב הרמב"ן במצוה ח' במנין עשין שלו על מצות "תמים תהיה" לתרץ את הרמב"ם מדוע לא חשבה במנין עיי"ש קנ"ו. ופי'

קנו הרמב"ן מנה את מצות "תמים תהיה עם ה' אלקיך" (דברים יח"ג), כמצוה המחייבת אותנו להאמין בה' בלבד ולא לדרוש בקוסמים, מעווננים, הוברי שמים ודומיהם. ובסוף דבריו התייחס לחסרונה של מצוה זו ממנין הרמב"ם: "ואולי חשב הרב שהיא צוואה כוללת המצוות, וללכת בדרכי התורה, כענין "אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'" (תהלים קיט,א), ולכן לא הביא בחשבוננו" (העורך).

הדברים קנ"ח דמלבד מזה שמצינו בג' מקומות שזכרנו קנט שאמרו ששקולה מצות ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצות – שמעלה זו אנו מוצאים גם בשארי מצות התורה, כמו ציצית (נדרים כה, א ומנחות זג, ב), מילה (שם לב, א), שבת (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה, ושמות רבה פכ"ה אות טז), תלמוד תורה (ריש מס' פאה) וצדקה (ב"ב ט, א) שאמרו עליהן כן, ואף על פי כן נמנו במנין – עוד היא מצוה כוללת צוויי כל התורה כולה, ולכן אין למנותה במנין מפני שאין זה לפי הכלל שבשרש הרביעי. רצוני לאמר, כי מעלה יתירה אנו מוצאים במצוה זו שהיא איננה מצוה פרטית כי אם מצוה כללית, שמבלעדה אין לצייר כלל שלימות התורה, כנ"ל בדברי המדרש והספרי, דאין תורה כתורת ארץ ישראל ושהתורה אך בארץ ישראל, ובגוים (פי' בארצות הגוים) אין תורה כלל, וכן אין מבלעדה לצייר כלל תקומת האומה הישראלית. כמו שדייק רבנו לאמר בספר המצוות שלו (מ"ע קג) וז"ל "אילו הנחנו דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל – חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל – ולא..." עכ"ל, והרי שציור משליי של העדר ישוב ישראל מארץ ישראל בכל העתים והזמנים, יצויר אצלו בגדר מחיית האומה מכל וכל חס וחלילה, וזהו שמסגיר בתוך דבריו מן תבות "מארץ ישראל" עד מלת "ולא", את המאמר המוסגר הזה מבלי שיש לו שייכות אל הענין דשם, כי הוא מפני שלא מצא עוז בנפשו הטהורה להוציא מתחת עטו הקדוש דברי רעיון כזה "שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל" חזר ואמר חלילה כו'. וזהו לענ"ד גם כוונת אומרם ז"ל (ברות רבה פ"ב אות יא, וילקוט תהלים רמז תתנ) על פסוק (תהלים צד, יד) "כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב – ויש כתוב (שמואל א יב, כב) כי לא יטוש... בעבור שמו – בחו"ל הוא עושה בשביל שמו, ובארץ ישראל הוא עושה בשביל עמו ונחלתו" ע"כ. והוא כדברינו, יען כי עיקר יחס מעמד הלאום והעם העברי הוא רק בהיותו בארץ ישראל, ודי לו להקב"ה כביכול לעשות בארץ ישראל בגלל אומתו זו לבדה.

ולכן ליקרת ערך מעלת המצוה הנשגבה הזאת של היות ישראל בארץ ישראל, שהיא הכרחית ומחוייבת בחיי האומה, והנותנת שלימות לקנין התורה ומצותיה בלבות בני ישראל, על כן לא נמנתה במנין יתר כל המצות דתרי"ג, שהן פרטיות שכל אחת מהן מצוה בפני עצמה היא, וזו היא כללית ויסוד כל היסודות, כי מאחר שהמבטלה הוא כמו שאין לו אלוקה כלל, ואין עליו משום קבלת עול מלכות שמים (כנ"ל) ואם כן מכריח שמציאות קיומה הוא חיובי, ושלימותה הוא כמו דבר שאי

קנח באמת יכולנו לפטור את עצמנו מכל האריכות הגדולה הזאת, ובמלות קצרות יכולנו לאמר דלכך לא מנה הרמב"ם למצוה זו, מפני שמבלי ארץ ישראל אין מעמד לכל התורה שתתקיים בשלימותה ועל כן היא מצוה כוללת כל ציוויי התורה, אלא שאין כוונתי להסביר להבין כל זה בכוונת הרמב"ם, כי אם כדי שנסביר לנו אנחנו לעצמנו בפרוטרוט יותר ובדיוק נכון, תוכן עומק המצוה החביבה הזאת.

קנט שני פעמים בספרי ופעם אחת בתוספתא.

אפשר, כי על פי הרעיון השכלי הוא נכנס לגמרי תחת הסוג של הנמנעות, מה דלא סגי בלאו הכי, ועל כן אין ראוי למנותה בשורה אחת עם יתר המצוות המעשיות זולתה^{קס}.

ישיבת ארץ ישראל היא ערובה לקיום המצוות כולן^{קסא}

יובן עוד על פי מה שנבאר את מאמרם ז"ל (סוטה יד, א) "דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה לכנס לארץ, וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא, כך אמר משה, הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי", עד כאן לשון הגמרא.

ולכאורה שאלת ר' שמלאי בלתי מובנה כלל, דאיזה שאלה היא "מפני מה נתאוה?" ומפני מה לא יתאוה? הנה משה צדיקו של עולם הוא, והא מצות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, והאיך לא יתאוה למצוה חביבה כזו? ועוד, וכי משה בלבד התאוה לארץ ישראל, והרי כל הצדיקים התמימים, והחסידים האמיתים, כולם מתאווים אליה, כדמצינו מה שאמרו ז"ל בתנחומא^{קסב}, ואם כן האיך ישאל ר' שמלאי שאלה זו כלל, מפני מה נתאוה משה? הלא הוא בודאי כבר שמע דרשת החכמים שקדמוהו, דכבר התאוו כמו כן גם האבות להארץ, ומה נתפלא איפוא על כי יתאוה גם משה?

ונראה לענ"ד לאמר דכוונת שאלתו כך היא, דהנה ידועה דרשתו (מכות כג, ב) "דרש רבי שמלאי, תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסיני" ע"כ, וידוע בדברי רז"ל שבשעה שאמר לו השם ברוך הוא למשה רבנו "כי לא תעבור", במעמד ההוא נתבשר לא לבד על שלא יכנס לארץ ישראל, כי אם גם נודע לו אז, שנקנסה עליו גם מיתה ולא יחיה

קס יעוין בספר כפתור ופרח בהקדמת המחבר, האיך ייחס עיקר קיום התורה ומצותיה בקדושת ארץ ישראל דוקא, גם בזמן הזה, ומזה סמך לדברי דברים אלו.

קסא פרק זה הובא במהדורה הראשונה ב"הערות נוספות" בסוף הספר. במהדורה זו שילבנוהו במקום הראוי לו. ואולם מפאת אריכות הדברים חלק מן הדברים שהיו במהדורה הראשונה בגוף הספר הועברו כאן להערת שולים (העורך).

קסב בתנחומא (פרשת ראה סי' ח): "חביבה ארץ ישראל שבחר בה הקב"ה... אברהם נתאוה לה שכן הוא אומר... במה אדע כי אירשנה, יצחק נתאוה לה שנא' גור בארץ הזאת... ואברכך... יעקב נתאוה לה שנא'... ושבתי בשלום אל בית אבי... אמר ר' יהודה אף משה נתאוה לה שנאמר ואתחנן אל ה'... ואף דוד נתאוה לה שנא' בחרתי הסתופף בבית ה', מהו הסתופף? חד אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע, אפילו יש לי פרקלטיין וטרקלין בחוצה לארץ, ואין לי אלא הסף בארץ ישראל (פי' איסקופה של פתח) בחרתי הסתופף, וחד אמר אפילו לא יהא לי לאכול בארץ ישראל אלא סיפוף של חרובין (מאכל עני ודל) בחרתי הסתופף, הוי ואתן לך ארץ חמדה! ארץ שחמדו לה האבות" ע"כ לשון המדרש. והרי שלא משה בלבד התאוה לארץ ישראל, כי אם גם אבות העולם גם כן חמדו לה. וכי נדייק בלשון המדרש, נמצא עוד שדרשתם ז"ל בעיקרה, מוסבת רק על האבות, ועל משה מוסיף רבי יהודה בלשון "אף", היינו שגם משה נתאוה (ור' יהודה זה הוא ר"י ב"ר אלעאי שהוא ר"י סתם דבכל מקום, והוא קודם בזמן לרבי שמלאי).

עוד גם בחו"ל, כי בגזירת השם היתה שלא יעבור את הירדן ושימות בהר העברים, כמבואר במדרש הנ"ל (עי"ש סי' ו') ובכל המדרשות, דתפלת ואתחנן אל ה', שמזה דרשו שהתאווה לארץ ישראל, אותה תפלה היתה גם על גזירת המיתה (יעוין דב"ר פ"ב מאות ב' עד ו', וילקוט תורה פ' וילך בשם מדרש פטירת משה).

ועל כן היטיב לשאול ר' שמלאי, שהוא בעל הדרשה השניה הנ"ל דתרי"ג מצות נאמרו לו למשה, "מפני מה נתאווה משה ליכנס לארץ ישראל?" פי' מפני מה נמצא שהרעיש את העולם והצטער כל כך רק על בלתי כניסתו לארץ ישראל (עיין במדרשים) מה שלא נמצא שהצטער כה על שארי מצות, כי כידוע במדרשות (עיין ספרי ואתחנן) הרבה מאד בתפלות ובקשות עד אין שיעור, וכל כך למה? רק בשביל ארץ ישראל, ומפני מה הוא? דמאחר שכל המצות כולן נאמרו לו תחלה (ועיין נדרים לח"א), אם כן מפני מה נתאווה לארץ ישראל דוקא במדה יתירה מאשר אל כל המצות? פי' דאין לאמר דכל תפלותיו הם, רק מפני שהיה רוצה לקיים מצות הישיבה בארץ ישראל בלבד, מפני זה התאמץ כל כך בתפלה, זה אינו, דהא תינח אם היה אומר לו השם ב"ה רק "כי לא תעבור", אבל היה מבטיח לו בכל זאת עוד לחיות הרבה בחו"ל, ויוכל לקיים שארי המצות, אזי יכולנו לאמר דבשביל שארי מצות התורה היה מסתפק במה שישאר בחיים בחו"ל, ויוכל לקיים שארי המצות, ויקיים מה שאפשר לו לקיים, וכלום חסר לאותו צדיק כי אם ליכנס לארץ כדי לקיים מצות ישיבתה על אדמתה עם המצות התלויות בה, על כן יצטער רק על מה שמתאווה ואינו יכול להגיע אליה. אבל מאחר שכבר ידע שלא יחיה עוד ולא יקיים עוד גם שום מצוה אחרת מכל יתר התרי"ב מצות התורה חוץ ממצות הישיבה על הארץ, כמה שאמרו במדרש רבה (סוף תורה) שהתחנן משה ואמר "רבש"ע, אם אין אתה מכניס אותי לארץ ישראל, הניח אותי בעולם הזה (פי' בחו"ל) ואחיה ולא אמות...", והרי שהגזירה איומה היתה עליו מפני היותה כפולה גם על המיתה, ואם כן למה הרעיש כל כך את העולם רק בשביל מצוה זו ולא בשביל יתר כל המצות? ואי משום דמצוה שקולה היא, הלא עוד כמה מצות יש ששקולות הן ונמנות במנין התרי"ג מצוות כמו שבת וצדקה וכו'? וזהו דסמך ר' שמלאי ונמשך בזה על דרשתו השניה, דכל התרי"ג מצוות הלא נאמרו לו למשה ולא מצוה זו בלבד, וכאשר במעמד אחד נודעו לו שתי הגזירות כאחת, שלארץ ישראל לא יכנס וגם בחו"ל לא יחיה עוד, וכיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות (שבת לא), והוא עוד מעט ימות בהר ולא יקיים עוד שום מצוה, אם כן למה דוקא על מצוה זו התחנן כל כך והצטער ובכה והתפלל "אכנס דרך אויר, דרך חלל" (ספרי שם) ולא על כל המצות שלא יקיימן עוד אחר מותו? וזו היא תוכן שאלתו: מפני מה נתאווה משה, שכל התרי"ג מצות נאמרו לו – מפני מה הראה עוצם חשקו למצות הכניסה בארץ ישראל, יותר מלכל המצות?

ועוד י"ל דאף אם לא היינו יודעין מאופן גזירתו של הקב"ה, שהיתה גם על שלא יעבור וגם על בשורת המיתה כנ"ל, גם אז שפיר שייך לשאול, "מפני מה נתאוה משה?" ואין לתרץ ממה שנראה שכל הצדיקים הגמורים, האבות ודוד מלך ישראל היו מתאווים (כנ"ל במדרש), דהנה משה אינו דומה לכל הצדיקים שבעולם, כי מדריגתו מדריגה אחרת לגמרי היא, שלא מצאנוה בכל הצדיקים והחסידים שבכל הדורות מאדם הראשון עד ביאת משיח צדקנו אי"ה. כי הנה כל הצדיקים עם כל צדקתם הגמורה וחסידותם התמה, בכל זאת למעלתו של משה המיוחדת אליו בפרט, אליה לא הגיעו, כי זה משה האיש עליו נאמר (במדבר יבג) "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (ופירש"י, שפל וסבלן, והוא על פי התנחומא צו סי' יג), היינו כי עצמו של משה כמו שלא נברא כלל בשביל עצמו, ולא ידע כלל לבקש טובה לעצמו כי לא לכך נוצר, מפני שהיה עניו מאד (פי' שפל בעצם ובאמת לאמיתיה) מכל האדם אשר על פני האדמה, ובמדריגה זו היתה גם מדת סבלנותו נגד כל האדם אף להיותר פחות, כי שני התוארים הללו תסבול מלת "עניו", שפל וסבלן, והיינו כי הוא הנקרא בכל מקום "עבד ה'", הוא שהעביד את עצמו כל כך (על דרך לשון ספרי המוסר שכתבו מלשון עיבוד עורות) עד שהרגיש בנפשו שפלות נגד כל אדם, ושיער את עצמו שאותו הורידה ההשגחה העליונה רק כדי לשמש לזולתו, שעל כן היתה עם רוחו לשאת ולסבול כל אדם גם אשר לא לפי רוחו, ואשר על כן נתן בלבו לתור ולדרוש אך אחר טובת אחיו בני עמו, וזו היא כוונת התורה "ענו מאד" פי' שגמר והחליט בדעתו^{קסג} כך, שאין בעולמו בעבורו כלום, כי אם כל עיקר היותו, תכליתו ומטרתו בחיים, הוא רק כדי להטיב לזולתו, והיינו לישראל אחיו. דכן מצינו לחז"ל בכמה מקומות במנותם את

קסג כי מה שאמרה תורה עליו שהוא "עניו" להיותו שפל, אינו לאמר שבאמת מצד תולדתו או מצבו היה שפל בעצם, כמו שישנן בני אדם שהם ענוים בהכרח מצד מוגם ותכונת טבעם, או לצד היותם בני דלת העם, לא כן, אדרבה זה משה האיש הלא גדול היה מאד בעושר ובגדולה, ובגבורת ידו יתר על זולתו, אלא שהענוה היתירה על כל האישים שבעולם המצויירת בכאן, היה אך בדעתו, הכל רק על פי מה שגמר בדעתו, דעת משה מה שאין דומה לו כלל בצירוף זה, כדאיתא בספרי (במדבר יבג) "והאיש משה ענו מאד, ענו בדעתו, אתה אומר ענו בדעתו, או ענו בגופו? ת"ל (במדבר כא, לד) ועשית לו כאשר עשית לסיחון... ירד על סיחון והרגו ירד על עוג והרגו, מה ת"ל והאיש משה ענו מאד? (פי' באיזה בחינה היתה הענוה) ענו בדעתו, אתה אומר ענו בדעתו או ענו בממונו? ת"ל (שמות י"א ג') גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בו" וכן מצינו שהפסולת של לוחות של משה הי' (זהו כמאמרם ז"ל נדרים לח, א ושקלים יד, ב, שפסולתן של לוחות העשיר משה, וי"ל שלפי דברי הספרי היינו שהעשיר יותר, דהרי אנו רואים שכבר היה עשיר במצרים, ועיין ילקוט תורה רמז תשלט שמביא כל זה משם ספרי זוטא בוז הגירסא) "ע"כ מן הספרי. עוד איתא בתנחומא (שם) "דבר אחר ענו מאד מלשון ענוה, כלומר שאם היה שומע דברים שלא כהוגן היה יודע לענות ולהשיב טענות כנגדן" ע"כ. והפירוש הזה הלא הוא היפך גמור מן תכונת הענוה הידועה, אלא שהענוה הזאת, אצל גדול ועשיר וגבור כמוהו, להיות שפל וסבלן, זוהי מה שגמר בדעתו כך, להיות שפל ולהיות סבלן, וזהו באמת מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, שלא הועילה בזה מצד מזגו ותכונת טבעו כלום, כי אם הכל רק על פי מה שהעביד עצמו בדעתו וחכמתו, שעל כן נקרא עבד ה'.

מצות ישיבת ארץ ישראל

שבחיו ומעלותיו של משה, דאך בזה הצטיין על כל שאר צדיקי עולם, בהיותו מעודו, מראשיתו עד אחריתו, לא ילוד נולד כלל בשביל עצמו, כי אם בשביל ישראל אחיו קסד. וכמו כן נמצא במדרש (דברים פ"ז אות יא) שכשאמר לו השי"ת שבאם אתה

קסד לדוגמא עיין מדרש תנחומא (שמות סי' ט) "ויגדל משה, וכי אין הכל גדלין? האדם, הבהמה, החיה, והעוף כולם גדלין? אלא מלמד שהיה גדל שלא כדרך העולם" עכ"ל המדרש, ופי' לענ"ד, לצד שכל העולם, גידולו, אם כי שגם הוא בכללו לפי המין הוא, ובודאי שגידולו של האדם אינו כגידולה של הבהמה, בכל זאת בבחינה אחת מן הבחינות יחד נשתוו, כי הלא נמצא שהיגמלם והיגדלם של כל הברואים ישתוו במדריגה אחת, במה שכל נברא יבקש את הטוב לפניו, אבל לא כן הוא גידולו והיגמלו של משה, שהיה "שלא כדרך העולם" כלל, מפני שהוא היה יציר נוצר שלא בדרך כל היצורים לבקש ולדרוש אחר הטוב לפניו, כי, אם ביקש את הטוב, לא בעבורו ביקש אותו, כי אם רק בעבור זולתו. וזהו שאומר המדרש עוד (שם) "וירא בסבלותם, שהיה רואה, ובוכה בסבלותם, ואומר חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם, שאין לך קשה ממלאכת הטיט, והיה נותן כתפיו ומסייע לכל אחד ואחד, לכך כתיב וירא בסבלותם" עכ"ל המדרש, פי' שלא תתבאר לך מלת "וירא" בלשון העולם, דהיינו ראה שטחית, כמו הרואה דבר מה מבלי שפועלת עליו כלל, אלא שתשמע במלת "וירא", שראה בהשקפה עיונית, במבט דק, ובעין חודרת, שצפה והביט היטב היטב מנקודת הראות שלו, על מצב סבלותם של ישראל, ובכה עליהם ואמר, פי' נאנח בשברון מתינים וצווח "חבל" כו' אוי ואבוי לי עליכם, והיה מסייע להם ממש בעצמו בכתפיו, לכל איש ישראל בעמדם על מלאכת הלבנים, ועזר לאחיו בני עמו בפשיטות, לעבוד עמם יחד כדי להקל עול סבלם מעליהם, ולהיפך כדי להכביד על עצמו את המשא והסבל, כדי להרגישו עליו למען ישתתף עם ישראל בעולם הכבד, שע"י זה ידע שהוא אחיהם באמת (היש לנו תבנית ותמונה כזו, של אח וראש כזה, שנוכל לצייר זאת בשכלנו, או במכל שכן למצוא בתוכנו כמוהו? מי שגדל עשרים שנה בפלטרין של מלך מצרים (שם סי' ח) שגדלוהו ורוממוהו, ונגמל על כלי מלת, מלובש משי ורקמה, ההוא ישליך אחרי גיוו את חצרות המלכים עם כל טובם, ויצא לאחיו לראות בסבלותם, להביט ולהשקיף עליהם בעין חודרת, ויאנח עליהם ויתן כתפיו לעזור להם במלאכתם, היש לנו דוגמא כזו?); וזהו שאמרו עוד (שם יב) "אמר הקב"ה משה הצדיק נתן נפשו על בני... עוד אמרו (שם פ' מטות סי' ג) נקום נקמת בני ישראל, ר' יהודא אומר, אלו רצה משה לחיות כמה שנים היה חי, שאמר לו הקב"ה... אחר תאסף, תלה הקב"ה מיתתו בנקמת מדין, (דהיינו שבאם התחכם משה להניח את נקמת בני ישראל, ולאחריה ולעכבה על זמן אחר כמה שנים, כמה שהיה רוצה, אוי בהכרח שהיה חי עד העת ההיא) אלא להודיעך שבחו של משה, שלא אמר בשביל שאחיה אעכב את נקמת בני ישראל מן המדינים וכי אם) מיד וידבר משה אל העם לאמר, החלצו מאתכם אנשים לצבא... ע"כ לשון המדרש; פי' שמתחלה בפשיטות הראשונות דבר המדרש ממצב החמרי, בצעדו את הצעדים הראשונים אחרי צאתו מחצר מלך והתקרבו אל אחיו, שאז היתה מדרגתו ומעלתו פועלת עליו בגו החומר, שנטה שכמו בפשיטות לסבול עמם יחד עול סבלם החמרי הקשה, ועתה יבאר לן המדרש את מסירות נפשו שבשביל ישראל, מדריגה נעלה מהראשונה, ששם היתה עבודת החומר גם כן, וכאן מיירי כולו מעבודת הרוח, שכדי לנקום נקמת בני ישראל, שוה היה לו גם שע"י זה תקרב עת מיתתו, כמו שאומר המדרש (שם ד) "נקום נקמת בני", אף על פי שנתבשר בשורות מות, לא אמר מחר אני מת, מה יועיל לי שאנקם במדין, אלא נזדרו לאותו ענין... אבל יהושע לא עשה כן, כשבא להלחם עם ל"א מלכים. אמר אם אני הורגם, מיד אני מת כמו שאירע למשה, מה עשה, התחיל באחד ומעכב במלחמתן שנאמר (יהושע יא, יח) ימים רבים עשה יהושע... עכ"ל המדרש. והרי שצדקתו של משה מדריגה אחרת לגמרי היא משאר צדיקים, ואף שיהושע גם כן צדיק גמור היה, אבל למעלה זו לא הגיע, כי עם כל היותו גם כן חובב את אחיו בני עמו, אבל למעלת משה לא הגיע. משה הוא יוצא מן הכלל. דהנה יהושע הלא חס על חייו הוא, ואף מספק, כי הלא לא ידע שבודאי ימות אחרי תום מלחמות המלכים, זולת אשר חשב בעצמו כן, וחשש פן יארע לו כמו למשה, אבל משה הלא ידע אז בהשתדלותו לנקום נקמת ישראל, שאחרי כן תיכף יאסף

תכנס לארץ ישראל, אזי לא יכנסו ישראל, אמר (ומשה) לפניו "רבש"ע, ימות משה ומאה כיוצא בו, ולא תנוק צפרנו של אחד מהם". עוד אמרו בתנחומא (ואתחנן סי' ה) בענין תפלתו על דבר הכניסה לארץ ישראל, וזה לשונם "אמר לו משה רבנו, רבש"ע, אם אתה רוצה שלא אביאם לארץ, אין לי בושת... אלא הואיל וכן גזרת עלי, אותו שיביאם אל תעשה לו כמו שעשית לי, אשר יצא לפניהם ואשר יביאם..." ע"כ לשון המדרש; היינו שזה האיש משה ע"י עבודתו הגדולה שהעביד את עצמו כנ"ל, פעל בעצמו כל כך עד שבמה שהוא לטובתם של ישראל, המית בקרבו גם כל רגש כבוד אדם, בתכונה נוראה שאין לנו ציור ממנה, וזהו שאומר "אם אתה רוצה בכך אין לי בושת" פי' לי לעצמי אינו נוגע כלל אם אני אביאם או לא, אבל עיקר דאגתי היא בשבילם, "אותו שיביאם..." שאותו שיביאם אם אך אדע אל נכון שהוא "איש אשר יצא לפניהם" פי' שיוכל להיות למורה דרך לפניהם, דהיינו שהם ילכו אחריו, "ואשר יביאם", אם אך יביאם, "שאל תעשה לו כמו שעשית לי", אז כבר הכל מתוקן, כי כלום אני חפץ, רק טובתן ותשועתן של ישראל, ואם אך יוטב להם ויִושעו, אחת היא לי אם על ידי אם ע"י אחר, אך אהיה נא בטוח שיוטב להם. לשפלותו וסבלנותו אין די ערך מלים ואין ביד האדם בעל שכל אנושי, להביץ מדת ענוה כזו מה היא, כמה שאמרו (שם ו) "אמר לפניו, רבוני, אם מפני יהושע אני מת, אלך ואהיה לו תלמיד" ע"כ. ועיי"ש את שפלות ערכו לפי מה ששיערה דעתו לשוות לעצמו בעיני עצמו ממש.

ועל כן אחר כל הביאור הזה, אחרי שידענו שבכל מעשיו, דרכיו, והליכותיו של משה בכולם לא היתה צרורה כל הרגשה עצמית גם דקה מן הדקה, כי אם כל עניניו רק לשם אהבתו הטהורה אשר בערה כרשפי אש בקרבו ללאומיותו, ועל פי זה בודאי שכל מה שאנו רואים מריבוי תחינותיו ותפלותיו ליכנס לארץ ישראל, כולנה גם כן לא בשביל עצמו חלילה כי אם בשביל ישראל היו קס"ה. וזהו ששואל רבי שמלאי עליו "מפני מה נתאוה לכנס לארץ ישראל", פי' דר' שמלאי בא לבאר לן בהתאוותו של משה לארץ ישראל, מה היתה בזה כוונתו בנוגע לטובתן של ישראל? כי בודאי יש בזה איזה מעלה, שבעדה דאג משה וירא פן לא יגיעו אליה מבלעדו, או גם יכשלו בה חלילה שלא על פי הנהגתו, וזהו שאומר "מפני מה... וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך?...". פי' משום דמשה אינו דומה לכל הצדיקים ולכל החסידים שבכל הדורות, שכל הצדיקים אף שגם התאוותם לארץ ישראל היא גם כן

אל עמיו, ואף על פי כן לא חס על חייו, והיינו מפני שזה האיש שפל וסבלן הוא מאד מכל האדם בו, ואינו חי בשביל עצמו כלל, כי אם בשביל ישראל הוא חי, ולכן מה לו אם יחיה עוד או לא, אחרי שע"י זה תצא נקמת בני ישראל לפעולת ידים.

קסה מה שאין למצוא כמו כן ובבחינה זו בשארי כל הצדיקים, כמה שאמרו (ילקוט תהילים תתמא) "את מוצא הרבה נביאים והרבה צדיקים התפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא למשה, ולמה כן? לפי שהיו מעשיו משונים מכל הבריות..." ע"כ.

מפני שרק הארץ הזאת היא החביבה לפני הקב"ה (כנ"ל במדרש), מכל מקום נובל לצייר בהם קצת גם את הרגשת עצמם, אם כי בדרך חולין שנעשו על טהרת הקדש, אבל הרגש הוא קטן.¹⁰⁷ וזהו הכל בצדיקים שכמותם, יחידי הסגולה שבדור, ומכל שכן שאר כלל ישראל, הם בוודאי שהתאוותם לארץ ישראל מותרת להיות לכתחילה אף גם בדרך זה, היינו גם כדי לאכול מפריה ולשבוע מטובה, שעל זה קבעו לנו חכמים בברכה מעין שלוש ובברכת המזון מעלות שבחי הארץ ופירותיה, שכל זה קאי על ארץ ישראל כידוע, דבודאי איש הישראלי יושב ארץ ישראל באכלו מפירותיה אחר שברך את הברכה הראויה לאותו המין, בודאי גם הוא מצוה קעביד, ומותר לו ליהנות מן הארץ ופירותיה גם הנאה גופנית, דכן קבעו לנו חכמים לאמר "ועל ארץ חמדה... לאכול מפריה ולשבוע מטובה", והוא גם כן חולין שנעשו על טהרת הקדש.

אבל משה לא כן עמדו, דמה מצינו בתפלתו? "ואתחנן אל ה'... אעברה נא ואראה את הארץ", היש למצוא כאן גם איזה רגש דק של טובת עצמו, שירבה אדם כל כך תפלות ותחנונים, ובכיות וטענות ומענות רבות כידוע מריבוי המדרשים שנאמרו בזה, בספרי וברבה ובתנחומא ועוד בכמה מקומות, והכל רק בשביל ראייה אחת שיראה את הארץ בבואו לתוכה, ואיזה טובת עצמו יש למצוא כאן, לולא שנאמר שכוונה עמוקה צרורה ועטופה בזה, והיינו שהוא הכל בשביל ישראל. זהו תורף דברי ר' שמלאי "מפני מה נתאוה מ ש ה?"¹⁰⁸

קטו כמו שנראה מדברי המדרש (עיין לעיל) "אברהם התאוה שנא' במה אדע כי אירשנה", הרי שעם כל צדקתו הגדולה הגמורה, רצה לדעת שהארץ שלו היא, ואמרן במדרש (שה"ש פ"א) שאמר הקב"ה "אברהם יש לי עליו שאמר במה אדע...". ובתנחומא הקדום (בהוצאת אבבער קדושים יג) "על שאמר במה אדע נתחייבו בניו", יצחק התאוה והנה ברכותיו מלאות ברכת שפע רב והצלחת זרע האדמה, "גור בארץ, שכון בארץ, ואברכך", הנה בכל היותו צדיק גמור, אף על פי כן גם הרגש עצמו היתה בו, וגם יעקב אבינו ע"ה אמר "ושבתי בשלום", וכמו שאמרו במדרש "ביקש יעקב לישב בשלום", הרי שהיתה בו גם איזה הרגש של טובת עצמו, והוא כמה שאמר רבי יוסי בספרי (במדבר יג, ג) "והאיש משה ענו מאד – אף מאבות" לצד היותו משונה מכל הצדיקים כנ"ל, כי הנה גם דוד עם כל צדקתו הגמורה וחסידותו היתירה שהיתה בו, בכל זאת מה אומר? "בחרתי הסתופף" דלדח מאן דאמר בחר יותר באסקופת הפתח דארץ ישראל מן הפלטרין דחו"ל, ולחד שהסתפק במאכל של חרובין אם אך כדי להיות בארץ ישראל, אבל איך שהוא הנה בחירת עצמו היא, מפני שהרגיש קצת גם עצמותו, וידע בבחינה מן הבחינות לדרוש גם טובתו.

קסו פ' דכל הצדיקים יתכן שיתאוו לארץ ישראל, מפני שגם הצדיק הגמור לאנמיתו, לא יתכן בכל זאת שיאבד ממנו גם כל הרגש דק של חיוי העצמיים, דאף על פי כן הוא יודע ומרגיש את הטוב גם לו, ומכל שכן כל איש ישראל, מי שאיננו מיחידי סגולה, אם הוא מתאוה לארץ ישראל, הוא בודאי לא יחטא חלילה אף אם יתאוה לה כדי לאכול מפירותיה וישבע מטובה, אבל יברך על טובה ועל פירותיה להי"ת שנתן לו כל זאת וידע ויכיר בכל רגע שלא כוחו ועוצם ידו (של האדם) יעשה זאת, כי אם הכל מאת השם ב"ה הגיע לו. ובודאי דבאופן הזה כשר וישר הוא ורצוי ומקובל בעיני הקב"ה, שיהנו ישראל מפירי ארץ ישראל וישבעו מטובה, אך שיהא על פי התורה והמצוה, כי הלא לא לתהו בראה כי לשבת יצרה להארץ הזאת. אבל אצל משה אין לצייר כלל כל ציור כל דהו ממין זה, וזהו שמדייק ר' שמלאי לאמר ולהכפיל שתי פעמים, "וכי לאכול מפריה הוא צריך, וכי לשבוע מטובה הוא צריך", אינו אומר לשון

אם כן בעל כרחנו צריכין אנו להבין ולמצוא כאן את תוכן כוונתו של משה בנוגע לטובתן של ישראל. זהו שחוקר החכם הדורש לדעת למצוא בכאן את תוכן דאגתו של משה בשביל ישראל מה היתה? והיינו "מפני מה נתאוה משה", פי' איזה מחשבה בעצה היעוצה בשביל ישראל, לוטה כאן בהתאוותו זאת?

ועל זה משיב בדרך הדרש, "אלא כך אמר משה הרבה מצוות נצטוו ישראל, ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ ישראל כדי שיתקיימו כולן על ידי" ולכאורה גם זה אינו מובן, דמה שאמרו "ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל", קשה כי הכי בחו"ל אין שום מצות לקיימן? והא כל המצות שחובת הגוף הן שוות הן לענין חיובן בין בארץ ישראל בין בחו"ל, ואי משום דבארץ ישראל תלויות בה מצות במספר יותר גדול מבחו"ל, אבל מן הלשון "הרבה מצות" "ואין מתקיימין", משמע כמו שהוא כולל כל המצות ומייחסן רק לארץ ישראל. ועוד אחרי שגם בחו"ל יש הרבה מצות שיכולין לקיימן, ובעת שאין אנו בארץ ישראל הלא אינן חלות עלינו המצות התלויות בארץ, אם כן הלא אינו בגדר כלל להרעיש כל כך כל העולמות, בשביל מה שלא הגענו עוד לחיוב? וגם דבריו של משה "אכנס אני כדי שיתקיימו כולן על ידי" גם כן לכאורה אינן מובנין, דזה אינו ממדתו של משה שנראה כמו מתקנא הוא חלילה, במה שישראל יכנסו לארץ ויקיימו את המצות והוא לא יקיימן, והא משה רבן של ישראל הכי מטיל חס וחלילה עין בהם? וכלום אדם מתקנא בבנו ותלמידו? (כסנהדרין קה"ב).

ונראה לענ"ד דכוונת תשובתו דר' שמלאי היא גם כן על פי דרשתו השניה (דמס' מכות ה"ל) "תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני", ואמרו שם "בא דוד והעמידם על י"א... בא ישעיה והעמידם על שש... בא מיכה... " (רש"י, שבתחלה היו צדיקים והיו יכולים לקבל עול מצות הרבה, אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים כל כך ואם באו לשמור כולם, אין לך אדם שיזכה, ובא דוד והעמידן וכו' כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצות הללו, וכן כל שעה הדורות שלמטה הולכין ומתמעטין), הרי שמחוג מבטן של הצדיקים הבאים אחרי משה היה להמעט את מספר פרטי המצות, ולכוללם במספר פחות כדי שיוכלו כל ישראל לפי התמעטות ערכן של הדורות הבאים, לזכות גם כן אל המצות כנ"ל, אבל משה הענו, מפני היותו שפל וסבלן מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, והעביד את עצמו כל כך עד שהמית בקרבו את הרגש של צרכי עצמו, כי אם כל מעבדיו ומפעלותיו כולם אך בשביל ישראל היו, היה רוצה לזכותם בכל המצות כולן, כמה שאמרו (שם) "משה אמר וישכון ישראל בטח בדרך עין יעקב" (רש"י, כלומר מתי ישכנו ישראל בטח, כשיהיו צדיקים כעין

"רוצה" אלא לשון "צריך", היינו דלא מבעי שלא היה רוצה, פי' שאין לצייר כלל בבחירתו של משה את הטוב לו לעצמו שירצה לאכול מפירותיה, אלא אף לא היה צריך, כמו מי שאינו יודע ומרגיש עוד שהוא חי כלל עד שאינו צריך לכלום, מפני שהמית בקרבו כל רגש צרכי עצמו ולא היה צריך לו לעצמו כלום, כמה שאמרו במדרש (דב"ר פי"א אות ב) "לבו ברור עליו שאינו תובע צרכי עצמו, אלא צורכן של ישראל" עכ"ל המדרש.

יעקב) בא עמוס ובטלה, שנא' חדל נא מי יקום יעקב כי קטן הוא (רש"י, מי יכול להיות חסיד כיעקב, קטנים הם הטובים...), רצה לומר דנגד מדריגתו של משה יאמר הנביא ביחס כל ישראל, מי יכול להיות קטן כיעקב ולהיות צדיק כמוהו, אבל משה לצד שפלותו וסבלנותו הבלתי מוגבלת, לא צייר כלל את כל ישראל לנמוכים ממנו, כי אם לאחים ורעים חשבם תמיד, שהם בערך אחד ומדריגה אחת עמדו, ויוכלו לזכות לקיים את כל המצות כולן כמותו, לפיכך לא יכול להמעיט ממספרן של פרטי המצות, מפני שלא צייר לו כלל פחיתות ערך כל שהוא בישראל, על דרך שאמרו במדרש (שמות פמ"ב אות ו) שהקב"ה טען על משה ואמר לו "עמך הם... אתה ענו וכשר, אמרת לי לעולם מקבלים השבים".

אבל כל זה הוא רק כל עוד היותו הוא עמהם, כל זמן שמושה הענו השפל והסבלן מאד מכל אדם אשר על פני האדמה, הוא הראש והמנהיג לאחיו בני עמו, אז יתכן כל זה, אז יוכלו לזכות לקיומן של כל המצות, אבל לא כן הוא אחרי מותו והעדרו של משה הענו, אז בודאי שלא יוכלו ישראל לזכות לכולן.

והנה משה בדאגתו לטובתן של ישראל, אנו מוצאין שהוא ידע היטב, כי שנאת האומות לישראל גדלה עד מאד, וכי השנאה הזאת לא שנאה התלויה בדבר של חשבון היא, שיהיה מהאפשר לאמר עליה, בטל דבר באיזה פרק מן הפרקים ותבטל גם השנאה הזאת, כי אם שנאת בני חם ויפת לבני שם היא, ובשביל מה? רק בשביל בית מדרשם של שם ועבר היא, וכל זמן שבית המדרש הזה עומד על עומדו (ואשר כן יקום לעולמי עד) אין לחלום כל חלום שתתבטל השנאה הזאת מעקרה, עד שיערה ה' רוח ממרום עליהם ומלאה כל הארץ דעה, אז תחדל צרת עינם מעל בית המדרש הזה, היינו שנאת הדת פשוטה כמשמעה, כמה שאמרו רז"ל (תנחומא מטות סי' ג) על פסוק "וידבר משה אל העם לאמר החלצו מאתכם אנשים... לתת נקמת ה' במדין" (במדבר לא, ג) "הקב"ה אמר נקמת בני ישראל, ומשה אמר נקמת ה'... אמר משה, רבון העולם! אם היינו ערלים, או עובדי עבודת כוכבים, או כופרים במצות, לא היו שונאים אותנו, ולא רודפים אחרינו, אלא בשביל תורה שנתת לנו, לכך הנקמה שלך היא, זהו נקמת ה'" עכ"ל המדרש, והיינו שמושה היודע מה היא טובתן של ישראל, לפניו היה נגלה כספר, כי אך באחד משלשת הקנינים הרעים האלה, יתכן שיקנו ישראל את לבב האומות לאוהב להם, אם בהיותם מסירים חס וחלילה מעליהם את ברית קדשם, או ע"י שישפילו ערכם ויתנכרו אל האמת או לכל הפחות באם יכירו בהם שהם כופרים חלילה במצות השם ב"ה, גם בזה אולי יקנו לב האומות לטוב להם ולאהבה אותם. לכן כמו שכל אלה לא היו ולא יהיו לעולם ועד, כי כל ימי השמים על הארץ בית מדרשו של שם ועבר בנוי יהיה לתלפיות, כן לא תחדל שנאת ורדיפת בני חם ויפת מעל בני שם לעולם עד עת קץ.

ועל כן כאשר ראה משה כי כן, כי האומות ישנאו את ישראל, וכי נחוץ להם איפוא מקום בטוח שישבו בו, ובודאי שאין להם מקום יותר בטוח, כי אם בהיותם יושבים על אדמת ישראל בארץ ישראל, וזהו שאמרו (שם בגמרא דמכות הנ"ל) שמשא אמר "וישכון ישראל בטח בדד", דהיינו שהשכונה והתקומה הבטוחה האמיתית של ישראל, לא תוכל להיות בלתי אם בארץ ישראל, וכמו שהבאנו בקונטרסנו זה בשם רבנו הרמב"ם ממה שכתב במצות קדוש החודש (מ"ע קג) בצירור דברי קדשו שם, שבהעדרם חס וחלילה של ישראל מארץ ישראל, הבין הוא ז"ל את ציור מחיית האומה הישראלית מכל וכל חס וחלילה. אם כן אך ארץ ישראל היא יסוד תקומת האומה, ואם כן מההכרח הטבעי הוא שבביאתם של ישראל למקומם הבטוח, לארץ ישראל, אז ישמרו מכל משמר את התורה ומצותיה, ושע"י כך נחוצה להם ארץ ישראל שהוא המקום הבטוח, "ישכון ישראל בטח בדד", אבל אם לא ישמרו חס וחלילה את התורה, ומוכן הדבר שאז יקנו להם את לב האומות לאהבה אותם, הלא אז אך למותר להם ארץ ישראל, כי אחרי שאין להם שונאים ורודפים, אם כן מה להם ולמקום בטוח של מנוחת שאנן ושלות השקט?

ונמצא לפי זה התבאר לן באופן פשוט האיך שישראל והתורה וארץ ישראל שלשתם קשורים זה בזה לא יפרדו, וזהו ביאור דברי ר' שמלאי, "כך אמר משה, הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל", רצה לומר אמת שהם נצטוו, אבל מי יודע אם יתקיימו בידם, פירוש מילת "קים" היינו השתלמות הדבר, כמו דבר של קימה בדברי רז"ל, כי הלא כוונת נותן התורה, היא שיהא קיומה נצחי, וזהו "ואין מתקיימין" פי' השתלמותן האמיתי שלא תפסק עשייתן לעולם, לזה אינה מסוגלת אלא ארץ ישראל, כי הנה מצות התורה אף שחלק גדול מהן יתכן לעשותן גם בחו"ל, אבל השתלמותן וקיומן האמיתי של כל המצות כולן, שלא יופסק הקיום הזה לעולם בין כללות האומה, זה הוא דוקא בארץ ישראל, מפני שהם מקושרים ומיוחדים בקשר אחד, על דרך שהבאנו לעיל בפרקים הקודמים של חלק זה, על פי מה שאמרו דכל היוצא מארץ ישראל לחו"ל כאלו עובד עבודת כוכבים וכל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה, או לא קיבל עליו עול מלכות שמים כלל, וישראל שבחו"ל עובדי עבודת כוכבים בטהרה, והדר בארץ ישראל הוא שמקבל עליו עול מלכות שמים (עיין לעיל על פי ג' הילקוט), ואם כן דירת ארץ ישראל היא המחאה היותר גדולה והכפירה הגלויה בעבודת כוכבים, וכל הכופר בעבודת כוכבים מודה בכל התורה כולה ובכל המצות כולן, והרי שתכונת הישיבה בארץ ישראל היא תקומת התורה והמצות, וכן התקומה הכן והבסיס של כל האומה הישראלית.

ועל זה דאג משה מאד פן אחרי מותו לא יוכלו ישראל לקיים את כל המצות, רוצה לומר להביאן להשתלמותן שלא יופסקו מהם גם בהיותם בארץ ישראל, ולפי דרכו שהיה רוצה ליזכותם בתורה ומצותיה, משום שהיה חפץ שישבו בשבילם לבטח

על אדמתם כנ"ל, לזה אמר "אכנס אני" "ויתקיימו כולן על ידי", פירוש כי על ידי בטוח אני שיתקיימו היינו שיבואו להשתלמותן וקיומן הנצחי שהוא עיקר האמיתיות שלא יפסקו מהם לעולם, ואחרי שלא תחדל לעולם הסבה, שהיא התורה ומצותיה, שבשבילה הרויחו את המקום הבטוח, ממילא שגם המסובב שהוא המקום, גם כן לא יכזב להם לעולם, ותהיה ע"י זה תקומת האומה נצחית וקימת לעולם, לזה נתאווה לכנס לארץ ישראל, שזהו תכלית רצונו של משה אמן כן יהי רצון.

וע"י זה יתיישב לנו מה שלא נמנתה מצוה זו דישיבת ארץ ישראל במנין התרי"ג מצות, דמאחר שאנו אומרים, שהתרי"ג מצות שנאמרו לו למשה מסיני, רצו שארי הנביאים להמעיטן ממספרן, ורק משה לבדו מדעתו הוא לזכותם לישראל בכולן, ועל כן לטעם זה נתאווה כל כך ליכנס לארץ ישראל, "יען הרבה מצות נצטוו..." (פי' דלא כיתר הנביאים שרצו להעמידן על פחות מן המספר המרובה, זהו שאומר "כך אמר משה הרבה...") וכדי שיתקיימו בידן, לזה חפץ לבוא לארץ ישראל, (שהוא מקום בדידתן של ישראל להיותם יושבים בה בטוחים משנאת העמים בגלל שמירת התורה כנ"ל), ואם כן איפוא ישיבת ארץ ישראל היא היא הסגולה הראשית, לקיומן ושלימותן של כל התרי"ג מצות, והרי היא כמצוה הכוללת לכל ציוויי התורה, פי' שאנו רואים במנין מצוה זו במנין התרי"ג, כמו שהיינו מונין למשל מצוה לקיים כל התרי"ג מצות, כי אחרי שהיא אך היא תקומת קיומה הנצחי של כל התורה ומצותיה, אם כן האיך תמנה במנין התרי"ג מצוות, וזהו סותר לשורש הרביעי מ"ד השרשים אשר למנין המצוות.

מצוות נוספות שלא נמנו מטעם זה

והוא בדרך משל כמו שאינו ראוי למנות מצוה "להיות יהודי", דהיינו להיות מצוין^{ספ} ומופרש ממניני יתר האישים, שזהו מה שאמרה תורה (שמות כב, ל) "ואנשי

קסח מגילה יב, ב) "איש יהודי... איש מיני", ומקשה "קרי ליה יהודי אלמא מיהודה קאתי, וקרי ליה מיני אלמא מבנימין קאתי"? אמר ר"נ מרדכי מוכתר בנימוסין היה, ופי' בערוך (ע' נמס) מצויין בדתי התורה, פי' רב נחמן מתרץ דלכך נקרא יהודי אף שמבנימין קאתי, מפני שהשם יהודי מורה על ההצטיינות מזולתו, ונראה לענ"ד שהכוונה היא דמרדכי התפאר והכתיר את עצמו בנימוס יהדותו, פי' כי זאת היתה לו לכתר תפארה אשר הוא יהודי, מצוין בדתו מכללות מיני יתר האישים, ועל כן ניחא שפיר מה שקראו לו בשני השמות הללו שהם יהודה ובנימין, כי כן מציינו שהם הכינוי הכללי של ישראל, כמו (עזרא אה, יט) ולהיפך שונאינו ומנדינו יקרא הכתוב גם כן רק על שם "צרי יהודה ובנימין" (שם ד, א) ואף שהיו אז גם מיתר השבטים (עיין ברמב"ן בספר המצוות בהשגתו לשרש הראשון ד"ה בראשונה בשם סדר עולם, ובמדרש שו"ט מ, מקלז על פסוק עזרא ח, טו "ומבני לוי לא מצאתי שם" ועיין יבמות פג) ואיתא במדרש רבה (בראשית פצ"ח) "האספו מי' השבטים והקבצו לשבט יהודה ובנימין" וכתבו המפרשים, יהודה ובנימין עיקר וי' השבטים טפל, וכמו כן כתב רבנו הרמב"ן בפי' החומש (דברים לב, כו) בזה הלשון "אנחנו יהודה ובנימין אין לנו זכר בעמים ולא נחשבנו לעם ולאומה כלל... עכ"ל, ויעוין סוכה (כז, ב) "אין לך כל שבט ושבט... יהודה ובנימין...", והרי שנקראו כלל ישראל בשם יהודה ובנימין לבד, וי"ל על זה לענ"ד שהוא יען כי אך הם הם הנקודה האמצעית והמרכז של כל האומה, מפני שבחלקם הר הבית אולם והיכל וקדש קדשים כו' (יומא יב, א; מגילה כו, א; זבחים נג, ב) והמקום המקודש

טעם לסילוק המצוה ממנין הרמב"ם

קודש תהיון ליי, וגם בא הצווי על זה בפרוטרוט (ויקרא יט.ב) "קדושים תהיו קסט", שיש מי שהביא צווי זה (דקדושים תהיו) במנין התרי"ג, והוא הקדוש בעל החרדים (פ"ז במ"ע מן התורה סי' יג בשם גאון ורבינו שלמה בן גבירול שהיה לפני רבנו), ורבנו שלא הביא לצווי זה במנין, הכי נאמר שהוא לא יסבור חלילה שזוהי מצוה? הנה כי כן מצינו שהחרדים (שם סי' יד) מביא בשם הרשב"א עוד מ"ע לכהנים לאפרושי מאיסורי מפסוק (ויקרא כא.ו) "קדושים יהיו" שרבנו לא הביא למ"ע זו במנינו, ובכל זאת בספרו (הל' גזילה ואבידה פי"א הי"ח) לענין כהן שראה אבידה בבית הקברות יאמר בזה הלשון: "מבטל עשה של

הזה הלא הוא מרכז כל העולם (יומא נד.ב) ושתייה היתה נקראת שממנה הושתת העולם, ובתנחומא (קדושים י) "מציון מכלל יופי... ארץ ישראל באמצע העולם וירושלים באמצעיתה ובית המקדש באמצע ירושלים וההיכל באמצע בית המקדש והארון באמצע ההיכל ואבן שתייה שממנה הושתת העולם" ע"כ. וכן הוא בזהר שמות (קנזא) וכן נמצא מפורש בכמה מקומות ועיי' במהרש"א בחדושי אגדות ביומא (שם) ד"ה מאמצעיתו שכתב בזה הלשון "בכמה מקומות, מוכח דציון ובתוכו אבן שתייה הוא אמצעיתו של עולם" עכ"ל, מדייק לשונו "מוכח" אוכיח שבמחילת כבוד תורתו הקדושה לא ראה לא את המדרש תנחומא ולא את הזהר שאומרים מפורש כך ולא בגדר הוכחה הוא, (ומה שכתבתי נובע מספרי הקבלה, בס' עץ חיים לר' חיים ויטל היכל ד' שער ג' פ"א ח"ל "ארץ ישראל נקודה אמצעית הישוב", ושם שער י' פ"א ח"ל "ירושלים נקודה אמצעית שבכל העולמות" עכ"ל), ובמדרש רבה (ויקרא פ"ה אות ג) "השאננים בציון זה שבט יהודה ובנימין" ע"כ. ואם כן חלקם של יהודה ובנימין היא היא הנקודה המרכזית המקודשת של כל העולם בכלל ושל כללות ישראל בפרט, לכן מרדכי על שם שהיה מצוין במה שהכתיר את עצמו ביהדותו לכך קראו לו על שם השבטים הללו המרכזיים, אך השם יהודי כולל לשניהם יחד שהוא אות הציון, כמה שאמרו דאין אדם אומר ראובני אנא שמעוני אנא אלא יהודי אנא (מדרש רבה בראשית פצ"ח אות יא), על כן על שם משפחתו קראו לו ימיני ועל שם שהכתיר את עצמו במה שהוא מצוין בדתי התורה פי' שהתפאר בו על שם זה נקרא יהודי והרי שהשם יהודי הוא שם מצוין.

ועל פי מה שהקדמנו (בפנים) שלצד ששיבת ארץ ישראל היא כעין כפירה בעכו"ם שזוהו הודאה בכל התורה כולה על כן היא כעין מצוה כוללת, הנה גם בשם יהודי אמרו (מגילה יג.א) קרו ליה יהודי על שם שכפר בעכו"ם, ואם כן שם זה גם כן כולל את ההודאה בכל התורה כולה. והרי יפה דנתי להביא משל ממה שלא מן השם הוא לאמר שיהיה מצוה פרטית היות יהודי, מפני שזוהו מצות קדושים תהיו להיות מצויינים מזולתינו, שהיא כוללת כל התורה, כמבואר בהערה שאחרי זה, וכמו שהקדמנו בשם הספר חרדים.

קסט במדרש רבה (ויקרא פכ"ד אות ד) "ישלח עורך מקודש ומציון יסעדך... מקידוש מעשים שיש בידך ומציון מעשים שיש בידך, אמר הקב"ה למשה, לך אמור לישראל, בניו כשם שאני פרוש כך תהיו פרושים, כשם שאני קדוש כך תהיו קדושים, הדא הוא דכתיב קדושים תהיו. תני רבי חייא פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. ר' לוי אמר מפני שי' הדברות כלולין בתוכה... עכ"ל המדרש. והרי שדברי התורה בצווי זה דקדושים תהיו קאי על ההצטיינות בציון היהדות, להיות מופרש במעלות יתירות מכללות יתר האישים, ואף על פי כן אינו בגדר למנות מצוה כזו, ואף שהיא היא הנקודה הראשית, אך היא הנותנת, דמפני טעם זה עצמו לא תבוא במנין מפני שהיא מצוה כוללת צווי כל התורה כמה שכתב רבנו (עיי' בפנים), וזהו דתני ר' חייא במדרש "שרוב גופי תורה תלויין בה", ור' לוי יאמר יותר שי' הדברות כלולין בה, וידוע הוא שי' הדברות כוללין כל התורה כולה כמה שאמרו במגילה (טו.א) ששלחה אסתר למרדכי "שמה עברו על חמישה חומשי תורה דכתיב ביה מזה ומזה הם כתובים", וכתב על זה בעל עין יעקב בשם המהרש"א מכאן שבי' הדברות נרמזה כל התורה, והיינו שענין זה הוא מרכז ונקודה אמצעית לכל התורה כולה על כן אינו נמנה במנין המצוות, וכן לענין ישיבת ארץ ישראל כך. וד"ל.

קדושים יהיו", והרי לנו מפורש שאף במה שנמצא שרבנו לא הביא אותו הענין במנין המצות שלו, הוא לא מפני שלדעתו אין זה מצוה כלל, כמו הכא שהרי מודה שהוא מצוה אלא מפני שהוא לדעתו ענין כולל כל צווי התורה, היינו שזהו הציון, ההבדלה וההפרשה שצריך להיות בהאישי הישראלי בגדרי כל המצות, וזה לשונו בשורש הנ"ל (שורש ד שאנו עסוקים בו), "וכבר טעו בשורש הזה גם כן עד שמנו "קדושים תהיו" מצוה מכלל מ"ע ולא ידעו שאומרו קדושים תהיו... כאילו יאמר היה קדוש בעשותך כל מה שצויתך... עיי"ש".

או כמו שלא נמצא במנין התרי"ג מצוות מצוה על שמירת וקיום חוקי התורה ומשפטיה, אף שהתורה צייתה בכמה מקומות על זה כמו (ויקרא יט, לו) "ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם" (גם שם כב, לג; כה, יח) או (דברים ז, יא) "ושמרתם את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים..." (וכן שם יא, לב). וכל אלה הלא צווים מפורשים המה, ובכל זאת לא יעלה על הדעת להסכים למנות זאת למצוה, מפני שענין זה הוא יסוד קיומה של כללות כל התורה, והפכו, הוא מנגד למציאותה של תורה והוא מן הנמנעות לכן לא יבוא ענין כזה במנין המצות.

או אם נחקור למשל מפני מה לא מנו מוני המצות, מצוה שיזכור האדם תמיד שהשם יתעלה הוא הנותן לו כח לעשות חיל בכל דברי משאו ומתנו ולא כחו ועצם ידו יעשו זאת, כמו שנכתב זה בתורה בלשון צווי (דברים ח, יח) "וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל", או האם נעלה על הדעת למשל שראוי למנות מצוה לשמוע בקול השי"ת כמו שנכתב (שם כז, י) "ושמעת בקול ה' אלקיך", מפני דכל אלה הם ענינים כוללים כל פקודי התורה ויסוד קיומה תלוי בהם, על כן אינם בגדר ויחס מצות פרטיות.

וכמו שלא נמנתה מצוה שיחפוץ האדם לחיות (פי' בפשיטות, החיים החמריים הגשמיים) אף שנאמר בתורה בלשון צווי (דברים ל, יט) "ובחרת בחיים", ובספר החרדים (בפ"א ממ"ע מן התורה סי' כ) מביא (בשם רבינו יונה הראשון חברו של הרמב"ן ז"ל) שחשב זאת למצוה דתרי"ג (לענין לאפרושי גם מספק איסור), וכתב בזה רבינו יונה ז"ל: "ואפילו בעסקי העולם כל המשכיל בוחר לנפשו הדרך היותר בטוח והמשומר מכל נזק ומכשול ואפילו באפשר רחוק..." עיי"ש, והוא לענ"ד על פי הירושלמי (פאה פ"א ה"א) "תני רבי ישמעאל, ובחרת בחיים זו אומנות" וגם בבבלי נמצא כמו כן (קדושין לב) "ללמדו אומנות דאמר קרא ראה חיים... אומנות שתחיה בו", וכן (ב"מ לב) "והודעת להם, זה בית חייהם" (רש"י, ללמד להם אומנות להתפרנס בו), והנה רבנו ז"ל (הרמב"ם) בנידון זה דבחרת הדרך היותר בטוחה לפרנסת האדם, הלא ביאר די והותר בחבורו הגדול (הל' דעות בפרקי א' ב' וג') וביחוד בפ"ה הי"א עיי"ש, ולענין סדר שמירת הבריאות שהוא הוא ראשית דרך בחירת החיים שאמרנו, הלא ידוע שהקדיש רבנו ז"ל פרק שלם לזה (פ"ג הנ"ל מהל' דעות) ולא מנע עצמו מלבאר כל פרט ופרט בנוגע לבחירת האדם בחיי נפשו ובשמירתו מכל

נזק ומכשול, ואף על פי כן לא ימנה מצות "ובחרת בחיים" למצוה דתרי"ג מצות כדברי רבנו יונה הנ"ל, ולא נאמר בכל זאת שרבנו לא יחזיק זה למצוה, אחרי שנראה כמה הפליג בשבח הענין. והוא כמה שבארנו דכל הענינים כיוצא בזה – שלא נוכל לפרטם ולהציגם בשורה שוה עם יתר הפרטים, מפני שהם העמוד התיכוני אשר כל הבנין נשען עליו, שמבלעדו לא יקום ולא יהיה כל דבר וכל שאר הפרטים אחוזים וקשורים בו – לא יסבור רבנו למנותם במנין התרי"ג, אחרי שהם הם גוף המצות עצמן, שכל המצות כלולות מהם והם כוללין אותן, כן הוא ממש בענין מצות הישיבה והדירה בארץ ישראל שמנה אותה הרמב"ן ז"ל במנין התרי"ג מצות, אף שהאמת הוא כדבריו – דברים שיצאו מפי צדיק ולא דבריו, כי מתורתן של חז"ל הוא, מדברי החכמים הראשונים שהיו איזה עשרות שנים לפני חבור המשנה, והם שאמרו שמה שאמרה תורה "וירשתם אותה וישבתם בה" הוא מ"ע דאורייתא, ועוד שהיא שקולה כנגד כל יתר המצות שבתורה – ואף על פי כן לא הביאה רבנו במנין, הוא מטעם שאנו רואין שכל התורה כולה מלאה מן הקשר והיחס של ישראל לארץ ישראל. שכן כל העובר על פני חמשה חומשי התורה^ק בעיון דק, הלא ימצא שמראשיתה ועד אחריתה קשורה ואחוזה ודבוקה היא בקשר אמיץ וחזק אל ההתיחסות של ישראל להארץ הזאת, וע"י כך אולי מצא אותה הרמב"ם ז"ל למצוה כוללת כל צווי התורה, ולא מנה אותה בשביל זה במנין, מפני שאין זה לפי הכלל שבשורש הרביעי "שאין למנות צוויין כוללין כל התורה". אבל חס ושלום לאמר על רבנו שלא מנה למצות "וישבתם בה" מפני שלא יחזיקה למצוה עוד, כדברי הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל, ושסובר הרמב"ם כדברי אותו התלמיד שהובא בתוספות כתובות (הנ"ל) על שם רבנו חיים דעכשיו אין מצוה כו'.

הכרחיות הדברים בדברי הרמב"ם

זהו הטעם האחד הנראה לעניות דעתי ומיעוט שכלי לטעם מוסכם (מצד חלקי הסותר) למה שנשמטה מצוה זו מן המנין, דהנה אחרי שאנו מוצאין שהקדיש רבנו ארבע הלכות מיוחדות לזה (עיין מענה א) והפליג מאד ומאד בשבח דירת הארץ ולא שם בזה כל הגבלה בזמן, שבודאי לא היה נמנע ולא היה רבנו חודל את עצמו מלהוסיף עוד מלים אחדות כדי ליתן לנו מושג נאמן של נפקא מינה והבדל באיזה זמן הוא מדבר, כמו שנמצא לו בהרבה הלכות כך (ע' מענה יב הערה קד). והמעין בדבריו הלא ישום וישתומם מסגנון לשונו הקדוש (הל' מלכים פ"ה ה"ז) וז"ל "ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים" עכ"ל. שכלשון הזה בודאי לא נמצא בשום מקום מכל

קע עיין מש"כ (מענה א' הערה בז) על פי התוס' ישנים לענין דבר ששונה עליו הכתוב בכמה מקומות, ועי"ש שהוא מצטרף מצד הסברא להיות דבר קבוע לדורות, אם לא כשיש לנו מקור מפורש מן התורה שבכתב או מן התורה שבעל פה דלא כן.

ספרות ישראל שקדמוהו שיאמר מי מן הקדמונים בדרך וסוג חדוש הלכה "דמותר" לדור בכל העולם, והוא לצד שחובת הדירה דבארץ ישראל היא כל כך מכרחת, עד שהתייחסות תקומת כל האומה הישראלית אחוזה בה דוקא (כמה שקדים) ומצותה היא תכנית קיום כל התורה, וצויה כולל כל צווי התורה עד שאין למנותה בשביל זה במנין יתר המצות הפרטיות דתרי"ג מצות, ע"י כך היינו יכולים להעלות על הדעת לאסור לגמרי את השכונה בחוצה לה, כמו שאסור לדור בארץ מצרים, על כן הודיע רבנו את ההיתר בזה, על דרך שמצינו דוגמאות באופן כזה בעוד כמה ענינים, שבאם לא היה נאמר בפירוש שהדבר ההוא "מותר", אזי היה מקום לאסור אותו. כמו לדוגמא (חולין טז,ב) "ולעולם שוחטין... מאן תנא? א"ר ר' ישמעאל היא... (פי' דאמרינן שם אליבא דר' ישמעאל לענין בשר שחוטא בלי הקרבה על המזבח, שמתחלה היה נאסר וכשנכנסו לארץ ישראל הותר להם, דאלמלא אמרה תורה (דברים יב,כ) "בכל אות נפשך תאכל בשר" אזי היה גם בארץ ישראל אסור) ועכשיו שגלו יכול יחזור לאיסורו (שיהיה הבשר אסור לגמרי לאכלו בחו"ל) לכך שנינו לעולם שוחטין" (רש"י, לאשמועינן דלעולם מותר לשחוט ולאכול, גם בחו"ל). וכן מצינו (בכורות ו,ב) "וחלב דבהמה טהורה מנלן דשרי?" ומשנינן לפי חד דתירוצי איבעית אימא מדכתב רחמנא (שמות ג,ח) "ולהעלותו... אל ארץ זבת חלב ודבש", ואי לא דשרי, משתבח לן קרא במידי דלא חזי? ע"כ. ועוד יש דוגמאות לזה בדברי חז"ל, שהיה מהצורך להורות היתר כדי שלא לאסור אותו דבר, (ואינם בידי כעת להראות מקומם). וכן יש לומר גם בנידון זה דשכונת חו"ל – דהנה לכאורה מדכתב רחמנא רק על מצרים "לא תוסיפון לשוב" היה מהאפשר לאמר דשאר חו"ל יצא מן הכלל, ומותר לשוב מארץ ישראל לשאר ארצות חו"ל, ואף על פי כן מצינו שאסור כמו לארץ מצרים, כמו שכתב רבנו (שם הי"ט) וז"ל: "אבל לשכון לחו"ל אסור" (פי' לשוב מארץ ישראל חו"ל על מנת לשכון בתדירות עיי"ש), והרי שאין חילוק בדבר בין מצרים לשאר ארצות חו"ל נגד ארץ ישראל, ועל כן לצד זה, ולצד עוצם ההתחברות של ישראל עם עצם התורה בהארץ הזאת (כמה שנתבאר) אפשר היינו אומרים שאסור לגמרי השכונה בחוצה לה, לכך אומר רבנו "מותר" והיינו שהוא רק בדרך היתר, אבל לא על פי עצם צד ההסכם והרצון הפנימי של רוח התורה ודעת לומדיה, כי כוונתה של תורה היא "וירשתם אותה וישבתם בה" "בה" דוקא. ודעת חכמי התורה הוא ששקולה מצוה זו כנגד כל מצותיה של תורה, כמה שאמר ר' יוחנן (פסחים ק"ג,א) "שלשה נוחלי העולם הבא אלו הן, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבת...". ומדאמר בלשון "שלשה מנוחלי" ולא אמר "שלשה העושה אותם הוא מנוחלי" משמע מזה שהעושה אחת מהנה הוא מנוחלי העולם הבא, והרי שכלל ר' יוחנן דירת ארץ ישראל עם תלמוד תורה והבדלה במוצאי שבת, ועוד הקדימה להן, וכשם שמצות תלמוד תורה והבדלה הם תמידיים לעולם מבלי כל חילוק בזמן, כן בודאי מצות הדירה דבארץ ישראל היא גם כן תמידיית מבלי שיש לתלותה בשום

פרק זמן ידוע דוקא, דהנה ר' יוחנן הלא כבר כמאה וחמשים שנה אחר החורבן היה קעא ועל איזה זמן יאמר זה? הרי בודאי לא אמר זאת לא על הזמן דקודם החורבן, דמאי דהוה הוה, ולא לימות המשיח במכל שכן, כי אז הלא תתייחס נחלת העולם הבא לכל איש מישראל בלי שום תנאי. ולהתבונן כי בכאן לא נזכר עוד כל תנאי מוסיף אל ענין הדירה דארץ ישראל כמו לעיל במאמרו דר"מ בספרי, כקריאת שמע ודיבור לשון הקודש, כי אם רק "הדר" זה בלבד משמע, ועל זה יאמר שלשה מנוחלי כו' הרי מפורש שכל אחד מאלה השלשה הוא מנוחלי העולם הבא. ולדעת הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל הדרים בארץ ישראל בזמן הזה אינן מנוחלי העולם הבא, כי אם אין זה מצוה, ועוד הוא כמו שיש איסור בדבר בזמן הזה, אם כן במה ינחלו העולם הבא בשביל זה? כדבארנו לעיל (בדברי הספרי) דרק למתן שכרן של הדברים שהם מצות יהיה העולם הבא לנחלה, אבל לא לבלתי מצות, ויפלו חלילה לפי דבריו בזמן הזה דברי הגמרא הללו, וזה אינו קעא באשר מובן לכל בן דעת דדברי ר' יוחנן יסובו אכל ימי עולם.

קעא לפי סדר הדורות ועל פי מה שכתב רבנו בהקדמת ספר היד החזקה, שלש מאות שנה. קעא לפי דברי הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל, אך למותר לנו היום כל ספר יהושע, וביכלתנו היום להסירו מכ"ד כתבי הקודש, דהנה אמרו (נדרים בבב) אלמלא לא חטאו ישראל, לא נתנו להם (אלא) חמשה חומשי תורה, וספר יהושע בלבד מפני שערכה של ארץ ישראל הוא (ר"ן), שעקרן של שאר נביאים לא היה רק להוכיח לישראל על עבירות שבידם, ואם לא חטאו לא הוצרכו לתוכחות, ובספר יהושע מפורשין העיירות שבארץ ישראל, וערך חלק של כל שבט ושבט והנחלות אשר נחלו, ולפיכך אפילו לא חטאו היו צריכין לספר יהושע). ועתה אם נאמר כי מצוה בדירת ארץ ישראל מאן דכר שמה, ועוד יש איסור בדבר (כדעת בעל מגילת אסתר) וממילא שערכה של ארץ ישראל כלום נחשבה בעינינו, אם כן מה לנו ולספר יהושע?

וספרן של נביאים אידי דאתאי לידי אימא במ מלתא זוטרתא, הן כתב רבינו בספר היד החזקה (סוף הל' מגילה) "כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח..." (והוא מירושלמי דמגילה פ"א הל"ה ובמגיד משנה ציין על זה "במדרש", מבלי שהראה את מקומו, ונראה כי עוד לא נתפשטו אז איזה הלכות מש"ס ירושלמי, והשיג על זה הרמב"ם ז"ל וכתב "לא יבטל דבר מכל הספרים". וע"ש בנושאי כלים שיפרשו דברי חז"ל אלה, שלענין קריאה הוא, ובלחם משנה מביא השגת הרמב"ם ופירושו, וידייק לאמר מפני שלדעתו "של הלחם משנה" הבין הרמב"ם את כוונת רבנו ז"ל כפשוטה שיתבטלו לגמרי כו' לכך פירש לענין קריאת הספרים לבד עיי"ש. והנה זבוב קצוץ כנפים אני והאיך אעוף למעלה – ואגש למקום קדושים, אבל התורה נותנת כח ועוד גם לא"פ (לאיש פשוט) כמוני לענות גם את חלקי. ולעניות דעתי על פי דברי הגמרא הללו, בצדק נוכל לאמר דודאי כוונת רבנו בפשוטה היא, ואין כל קושיה עליו ועל פירושו, דמאחר שמצינו דוגמת אפשר לביטולם של ספרי הנביאים גם קודם ביאת משיח, כדאמרינן "אלמלא לא חטאו ישראל..." הרי דרק בסבת גרם החטא הוא שהוצרכו לנו ספרן של נביאים, אבל אלמלא לא חטאנו אזי לא הוצרכנו להם מעולם, (והדבר הזה מובן בנקל לכל בן דעת, דלא יתכן שיוכחו את בן המלך על חטאות בן השפחה, אשר אולי לא ידע מהם כלל, ולא יצוייר כלל לפניו כי מהאפשר שיחטא אדם בעונות גסות כאלה, וד"ל), ואם כן לכשיבוא משיח אי"ה שעל העת ההיא הלא נאמר (דניאל ח"ג) "כהתם הפושעים" (רש"י, בשיגיע זמן שיתמו רשעי ישראל) וכן (שם ט, כד) "ולחיתם חטאות..." (וכמה שכתב התוס' ישנים (יומא יג, א) ד"ה הלכה, שאז יהיו כולם צדיקים, ולא יחטאו עוד, דאין יצר הרע שולט לעתיד לבא כסוכה (נב, א) ומדרש רבה וירא (פמ"ח אות יא) ובכמה מקומות בדברי

ובספר כפתור ופרח, ההולך בכל מקום כהכרעת הרמב"ם (על הספר ומחברו ראה מענה ט הערה עז), מביא בפרק י' דברי מדרש איכה (והוא בפ"ג אות יח) בקצת שינוי לשון "אמר הקב"ה הלואי היו בני עמי בארץ ישראל אף על פי שמטמאין אותה" (חס וחלילה), ודיים לפנינו דברי המחבר הקדמון הזה, להוכיח במו את אמיתת נטית הכרעת דעת וסברת רבנו הרמב"ם, בחובת קיום מצות ישובה של א"י בזמן הזה, דלא כבעל מגילת אסתר ז"ל. ושם בד"ה עוד רואה אנכי להאריך כו' בסוף ענין זה יאמר: "הרי שאפילו בחורבנה היא בכבודה, וכן כתב הרמב"ם ז"ל... עב"ל. מכל הדברים האלה ק"ע עלינו להתבונן ולהשכיל, אחרי שמאמרים הללו יצאו מפי המחבר הקדמון הזה, שהיה רק כמאה שנה אחר הרמב"ם ז"ל והלך בכל ספרו בעקבותיו כמבואר בפוסקים המביאים ממנו, ובודאי עוד היו שגורים אז על שפת רבותינו הראשונים, גם לשונות המשנה בה חיבר רבנו את ספרו הגדול, ומאחר שזה המחבר הבין כך, להוציא כן את המובן מדברי רבנו בענין המצוה הזאת, בודאי דבריו מקובלים עלינו מבלי שיש עוד מה לספק כל ספק ספיקא, דבודאי היתה גם דעת הרמב"ם כדעת הרמב"ן שהיא מצוה דלדורות, וכאשר עינינו רואות כי כן עלה המחבר הקדוש הזה בעצמו לארץ ישראל, וכן רבנו ברוך בעל התוס', כדמפורש בדבריו (ראה לעיל מענה יא עמ' קכט) שהביא לפניו את ספרו זה להגיהו, וזה המעשה היה בירושלים, והוא לצד שלא אחד מן הראשונים שיפלוג בדבר, וסבת החסרון שתחסר המצוה במנינו של רבנו אין מאתנו יודע, (כי הוא לא פירש לנו טעם לסידור מנין המצות וזולת י"ד השרשים שכללם יחד לטעמים כוללים לכל סדר מנין התרי"ג) וה' יאיר את עינינו באור תורתו, ונזכה לנחמת ציון וירושלים אמן כן יהי רצון.

מדוע הרמב"ן כן מנה את מצות ישיבת ארץ ישראל? ק"ע

ואם נרצה להיות ממדייקי דיוקים, נוכל להיות ממצדדי בזכות הרמב"ן ז"ל, נגד הבעל מגילת אסתר ז"ל בנידון מצוה זו דישיבת ארץ ישראל, ולאמר שרבנו הרמב"ן לטעמיה אזיל, גם מדיוקן של דברים דבמימרא הנ"ל דדריש ר' שמלאי דמס' סוטה

רז"ל, ומאחר שלא יחטאו מה להם ולספרן של נביאים שכל עיקרם הם רק לתוכחות עלי עון כדי להוכיח על העבירות שביד האדם כמה שכתב הר"ן? דוגמא לרעיון זה יעוין בילקוט (מסעי תשוע ויהושע טו, וירמיה רנו, והוא מפסיקתא דרב כהנא פי"ג) שבשביל שהשם אמר לישראל "כי החרם תחרימם" והם לא עשו כן אלא (יהושע וכה) "ואת רחב הזונה... החייה" ע"י זה בא ירמיה מבניה, ועשה להם דברים של שכים בעיניהם ושל צנינים בצדיהם, ונצטרכו לאמר דברי ירמיהו בן חלקיהו, פי' שחרב המקדש וירדה האומה, שעל זה נתחבר ספרו של ירמיה, והרי שאלמלי קיימו מצות הקב"ה, אזי לא היה נולד כלל הנביא ירמיהו ולא נכתב גם ספרו.

ק"ע הדברים שהובאו כאן בשם ה"כפתור ופרח" הובאו במהדורה הראשונה ב"הערות נוספות" בסוף הספר, ביחד עם מובאות נוספות מדבריו המחזקות את הדרך הזו. במהדורה זו חילקנו כל דבר במקומו, כפי הנראה לענ"ד (העורך).

ק"ע פרק זה הובא במהדורה הראשונה ב"הערות נוספות" בסוף הספר. במהדורה זו שילבנוהו במקום הראוי לו (העורך).

(יד,א) "מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לארץ ישראל? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בארץ ישראל, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי קעיה, דהנה בספר המצות בתחלת השרש הראשון, משיג הרמב"ם ז"ל על הבה"ג ז"ל על מה שהוא (הבה"ג) הביא במנינו את התרי"ג מצוות, גם איזה מצות דרבנן, ומסתייע הרמב"ם מדדריש ר' שמלאי (דמס' מכות כג,ב) "תרי"ג מצות נאמרו לו למשה בסיני..." ובדיוק זה הוא שולל את המצות שמנה הבה"ג ז"ל (ראה לעיל בפרק "ישיבת ארץ ישראל היא ערובה לקיום המצוות כולן" ובעיקר בעמ' רמג). והרמב"ן ז"ל משיג עליו ורוצה להיות ממצדדי בזכות הבה"ג מפני שמצא שבגרסת הספרים של הבה"ג כתוב (שם במכות) "נצטוו ישראל", ולא "נאמרו לו למשה..." כגירסת הרמב"ם, רק שהוא (הרמב"ן) מתפלפל לדחוק דגם לפי גרסת הרמב"ם יתכן גם כן להביא במנין, את המצות שמנה הבה"ג ז"ל, והגאון בעל מגלת אסתר ז"ל עונה לעומתו ומתפלפל להוכיח דגם אם תהיה הגירסא "נצטוו ישראל" כמו שמצא הרמב"ן בספרי הבה"ג, אזי גם כן יש להוכיח שצדקו דברי הרמב"ם, ועיי"ש היטב, דמדברי שניהם נראה דגרסת "נאמרו לו למשה" שוללת ביותר את המצות שאינן לפי איזה כלל דיי"ד השרשים, והגרסא "דנצטוו ישראל" יותר קרובה לקבל במנין גם את המצות שאינן מתאימות עם איזה שרש, אם כן מגמרא זו דסוטה, דדריש גם כן ר' שמלאי זה, וכאן הלא לכל הדעות הגרסא "נצטוו ישראל", אם כן צדקו דברי הרמב"ן שיש למנות גם מצות ישיבת ארץ ישראל, אף אם לא תהיה לפי כל הכללים שבי"ד השרשים.

קריאה לגדולי הדור לפרסם את ערכה של ישיבת ארץ ישראל

היוצא מזה לדברינו כי אמנם למצוא את הטעם האמיתי של רבנו בדבר אי-חשבו למצוה זו במנין תרי"ג מרום מאתנו, כי טעמו ונמוקו עמו הוא, ואת ישרים סודו. אולם, מדבריו והליכותיו בקודש נראה, כי גבהה מעלת מצוה זו בעיניו כל כך עד שהיא למעלה מן המנין, כי היא חותם תכנית של כל התורה ומצותיה ויסוד כן תקומת האומה הישראלית, ואיך תימנה בשורת המצות הפרטיות? על כן נאמר דאולי זהו טעמו, שלפי עניות דעתי ולפי אנשים כערכי נראה לטעם פשוט ונכון. אך יודעי התורה, תופשי משוטיה ורבי חובליה, אשר בנס תרנה ידגולו, הם בכח תבונתם אשר קטנם עבה ממתני, יוסיפו טעם בשכל וסברא יותר ממני, ובפרט הגאונים היושבים בשבת תחכמוני באהלי התורה והחכמה על כסאות הרבנות למקומותיהם, ה' יאריך ימיהם, עליהם החובה והמצוה, לפרסם את המצוה החביבה הגבוהה והעמוקה הזאת הנוגעת לכללות קיום התורה ותכונת כל אומתנו, שמפני אריכות ההמשך הנורא של הזמן, כמעט נשכחה מלב רבים, ועוד נמצאים כאלה המתעקשים להתנגד אליה

קעה עיין ביאור על מאמר זה מעמ' רלה ואילך.

בפומבי, בהתימרים לנסמכים על דברי גדולים, וכי יש להם על מי שיסמכו – הלא המה ראשון לראשונים הוא רבנו הרמב"ם ז"ל, ואחריו דברי התוספות בשם רבנו חיים (כהן), ושלישי להם הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל. והחוט המשולש של הדעה הזאת, הנתלית בשגיאה בדעת והכרעת רבנו הרמב"ם ז"ל, עם רבותינו בעלי התוספות ז"ל, לא במהרה ינתק אם לא יתעוררו רבנינו הגאונים יושבי על מדין שליט"א, להפרידו לחלקיו ולהראות לכל לומדי תורה, כי הגאון בעל מגלת אסתר ז"ל בהשגתו על הרמב"ן ז"ל במצוה זו, דבריו, במחילת כבוד תורתו, במקום זה אינם משנה, והמובא בשם רבנו חיים אינם דברי חיים, ודעת והכרעת רבנו הרמב"ם היא להיפך מן הקצה אל הקצה, דלא כדי להקטין סאת חובת המצוה בזמן הזה, לכך לא מנאה במנין, כי אם אדרבה לגודל ערך יקרת המצוה ורום מעלתה עד אין קץ ושיעור ע"י כך לא חשבה^{קט} במספר המצות, על דרך שכתב בעל השל"ה ז"ל בתחלתו (בית ה', ד"ה הרי שלש) בשם הרמ"ע ז"ל בס' פלח הרמון, דלכך לא חשב הרמב"ם נצחיות האל ית' בעיקרי הדת, לגודל פשטות הדבר, וידיעתו המכרעת, שעל כן א"צ לכתבו כלל עיי"ש.

ועתה מצאתי עזר וסמך לדברי, בדוגמא ממש ככל מה שכתבתי בענין זה, בדברי הגאון הגדול מהר"ר יושע העשיל אשכנזי אבדק"ק לובלין בהסכמתו לספר המדות להר"י זצ"ל מדובנא, וז"ל: "המדות הטובות... המה אשיות ויסודות התורה הקדושה, ולזאת אך מעט מהם מבוארים בתורה, יען כי הנעדר מהם והמבעט בארחותיהן לא לו תורת האדם, וכמו שלא הוצרך האדם להורותו מהענינים אשר טבע אנושי צריך אליהם, כן אך למותר להזהיר על יושר המדות בתורה..." עכ"ד. והרי זה כעין מה

קעו דוגמא לדבר זה שהענין שלא נמצא מפורש כתוב בספר, יהיה מעלתו יותר גבוה מן המפורש, ויבן ביותר לאלה שיש להם ידיעה לא מעטה בספרי חכמי הקבלה. כמו בענין ניסוך המים על גבי המזבח דשבעת ימי החג, שעל זה אמרו (תענית ב, ב) "מכאן רמז לניסוך המים מן התורה", רק רמז בלבד אבל לא מפורש בתורה, וניסוך היין על גבי המזבח שהוא חלק ממצות הקרבנות ומפורש בתורה לנסך יין על המזבח, ובכל זאת בניסוך היין של תמיד של שחר (דכל ימי הסוכות) לא הראו אבותינו כל שמחה ולא רקדו כלל בעת הניסוך, ובניסוך המים שהיו מנסכים אותם עם זמנה של ניסוך היין דתמיד של שחר, מצינו במשנה וגמרא (סוכה נא, א-ב) "מי שלא ראה שמחת בין השואבה לא ראה שמחה מימיו", וגדל מאד הפלגת הסדר של שמחה זו כידוע, שהתחילה מבערב אחר הקרבת תמיד של בין הערבים והיו שמזין כל הלילה עד שעת הניסוך (כנ"ל) החליל היה מכה לפניהם ומנגנין בכנורות, ונבלים, ומצלתיים, ובכל כלי שיר, ובפה, ובריקודין, ומספיקין, ומטפחין, ומפוזין ומכרכרין וכו' ולא היתה חצר בירושלים שלא היתה מאירה מאור בית השואבה (שם ורמב"ם סוף ה' לולב) ולא היו טועמים גם טעם שינה באותה הלילה (שם נג, א מימרא דר' יהושע בן חנניה), וכל זה אינו אלא בשביל ניסוך המים, וכל כך למה? דאיו נרמזה השמחה הזאת? אלא מפני שהוא מסוד ה' ליריאי כי בבחינה מן הבחינות גבוהה מעלתה של מצות ניסוך המים בשרשה ויסודה יותר מניסוך היין, אף שזה מפורש בתורה שבכתב וזה אינו מפורש, יעוין בוהר (בהשמטות לחלק א' דף יא, ב), ויעוין בהקדמת ספר חרדים ד"ה ובשיליהי חגיגה כו' בענין עונשי מצות עשה "ובכלל דע כי לא יכול הפה להוציא... לכן לא נכתב..."

טעם לסילוק המצוה ממנין הרמב"ם

שחקרתי באן דלצד שמצות הישיבה בארץ ישראל היא יסוד הקיום הכללי בו' על כן
למותר למנותה בסדר המצות, ועיין שם בההסכמה הנ"ל ותתבאר הדוגמא הזאת עוד
יותר.